

Ed. 493. Frumvarp til laga [260. mál]

um breytingu á lögum nr. 7 frá 1 febr. 1936, um samningsgerð, umboð og ógilda löggerninga.

(Lagt fyrir Alþingi á 108. löggjafarþingi 1985–86.)

1. gr.

31. gr. laganna orðist svo:

Hafi nokkur maður notað sér bágindi annars manns, einfeldni hans, fákunnáttu eða léttúð eða það, að hann var honum háður, til þess að afla sér hagsmuna eða áskilja sér þá, þannig að bersýnilegur mismunur sé á hagsmunum þessum og endurgjaldi því, er fyrir þá kom eða skyldi koma, eða hagsmunir þessir skyldu veittir án endurgjalds, skal gerningur sá, er þannig er til kominn, ógildur gagnvart þeim aðila er á var hallað með honum. Sama gildir þótt annar maður en sá, sem gerningurinn var gerður við, eigi sök á misferli því, sem getið er í 1. másl. þessarar greinar, enda sé þeim, er hagin átti að hafa af gerningnum, það kunnugt eða megi vera það kunnugt.

2. gr.

32. gr. laganna orðist svo:

Löggerningur, sem vegna misritunar eða annarra mistaka af hálfu þess, er gerði hann, hefir orðið annars efnis en til var ætlast, er ekki skuldbindandi fyrir þann sem gerði hann, ef sá maður, sem löggerningnum var beint til, vissi eða mátti vita að mistök hefðu átt sér stað.

Nú er löggerningur sendur í símskeyti og aflagast hann í meðförum símans, og er hann þá eigi skuldbindandi fyrir sendanda í þeirri mynd, sem hann kemur fram í, og það enda þótt móttakandi sé grandlaus. Sama gildir sé munnlegum löggerningi, sem boðbera er falið að skila, skilað röngum.

Eigi sendandi sök á mistökunum skal honum skylt að bæta móttakanda það tjón sem hann hefir orðið fyrir af þeim. Nú fær sendandi vitneskju um mistökin, og skal hann þá, án ástæðulausrar tafar, skýra gagnaðilja frá því, ef hann ætlar að bera þau fyrir sig. Að öðrum kosti gildir löggerningurinn svo sem hann var er hann kom til móttakanda, nema því aðeins að móttakandi hafi vitað um mistökin eða mátt um þau vita.

3. gr.

33. gr. laganna orðist svo:

Löggerning, sem ella mundi talinn gildur, getur sá maður, er við honum tók, eigi borið fyrir sig ef það yrði talið óheiðarlegt vegna atvika sem fyrir hendi voru, þegar löggerningurinn kom til vitundar hans, og ætla má að hann hafi haft vitneskju um.

4. gr.

34. gr. laganna orðist svo:

Nú hefir skriflegur löggerningur verið gerður til málamynda og hefur sá maður, sem við gerningnum tók, framselt grandlausum þriðja manni rétt sinn samkvæmt honum, og verður það þá eigi borið fram gegn þeim manni, að gerningurinn hafi verið gerður til málamynda.

5. gr.

35. gr. laganna orðist svo:

Hafi kröfuhafi gegn vilja sínum misst kvittun fyrir peningaupphæð er skuldari samt sem áður laus mála, ef hann í grandleysi greiðir, á gjalddaga eða eftir, gegn afhendingu kvittunarinnar.

6. gr.

36. gr. laganna orðist svo:

Samningi má víkja til hliðar í heild eða að hluta, eða breyta, ef það yrði talið ósanngjarnt eða andstætt góðri viðskiptavenju að bera hann fyrir sig. Hið sama á við um aðra löggjörninga.

Við mat á því, hvort samningur er ósanngjarn, skal líta til efnis samnings, stöðu samningsaðilja, atvika við samningsgerðina og atvika sem síðar komu til.

7. gr.

37. gr. laganna orðist svo:

Hafi maður, í því skyni að varna samkeppni, áskilið sér hjá öðrum manni að sá maður reki eigi verslun eða aðra atvinnu, eða hann ráði sig eigi til starfa við slíkt fyrirtæki, þá er það loforð eigi bindandi fyrir þann mann ef telja verður, þegar litið er til allra atvika, að skuldbinding þessi sé viðtækari en nauðsynlegt er til þess að varna samkeppni eða hún skerði með ósanngjörnum hætti atvinnufrelsi þess manns sem tókst þessa skyldu á herðar. Við mat á hinu síðastnefnda atriði skal einnig hafa hliðsjón af því, hverju það varðar réttthafann að þessi skuldbinding sé haldin.

Hafi starfsmaður við verslun eða annað fyrirtæki tekið á sig slíka skuldbindingu sem getur um í 1. málsg. gagnvart þeim, sem fyrirtækið rekur, og skuldbinding hans á að gilda eftir að ráðningu hans við fyrirtækið er lokið, þá er sú skuldbinding ógild ef honum er sagt upp stöðunni eða vikið úr henni án þess að hann hafi sjálfur gefið nægilega ástæðu til þess eða ef hann sjálfur fer löglega úr stöðunni sakir þess að sá, sem fyrirtækið rekur, vanefnir skyldur sínar við hann.

8. gr.

39. gr. laganna orðist svo:

Nú hefir maður afhent tilkynningu samkvæmt 4., 6., 9., 19., 28. og 32. gr. laga þessara til flutnings með síma, pósti eða öðru því flutningstæki, sem gilt þykir að nota, og kemur það þá eigi honum að sök þótt þeirri tilkynningu seinki eða hún komist eigi til skila.

9. gr.

Við gildistöku laga þessara falla úr gildi eftirtalin lagaákvæði:

- a) 7. gr. laga nr. 58 frá 28. júní 1960 um bann við okri, dráttarvexti o. fl.
- b) 34. gr. laga nr. 20 frá 8. mars 1954 um váttryggingasamninga.
- c) 29. gr. höfundalaga nr. 73 frá 29. maí 1972.
- d) 11. gr. laga nr. 44 frá 1. júní 1979 um húsaleigusamninga.
- e) 2. mgr. 2. gr. laga nr. 75 frá 14. nóv. 1917 um útmælingar lóða í kaupstöðum, löggiltum kauptúnum o. fl.

10. gr.

Lög þessi öðlast gildi 1. maí 1986.

Athugasemdir við lagafrumvarp þetta.

Með bréfum, dags. 18. júlí 1985, var Viðari Má Matthíassyni, héraðsdómsslögmanni, og Þorgeiri Örlygssyni, dósent við lagadeild Háskóla Íslands, falið af viðskiptaráðherra að semja frumvarp til laga um breyting á lögum nr. 7/1936 um samningsgerð, umboð og ógilda löggerninga. Skiluðu þeir fullbúnu frumvarpi til ráðuneytisins í októbermánuði 1985 og var það sent Dómarafélagi Íslands til umsagnar. Hinn 22. janúar 1986 barst ráðuneytinu umsögn Dómarafélagsins og kom þar fram að stjórn þess hafði rætt frumvarpið á fundum sínum og orðið ásátt um að mæla með því að það yrði lagt fram óbreytt. Jafnframt hefur verið haft samráð við félagsmálaráðuneytið, heilbrigðis- og tryggingamálaráðuneytið og menntamálaráðuneytið um niðurfellingu ógildingarákvæða fernra sérlaga, sbr. 9. gr. frumvarpsins, en framkvæmd þeirra laga á undir verkswið þessara ráðuneyta.

Frumvarpinu fylgdi ítarleg greinargerð og fer hún hér á eftir. Auk þess taldi ráðuneytið það hafa nokkurt gildi að birta með frumvarpinu skrá yfir alla hæstaréttardóma árin 1920–1984 sem varða ógildingunni samninga og fylgir sú skrá frumvarpinu sem fylgiskjal.

1. ÞÁTTUR. ALMENNAR ATHUGASEMDIR.

I. Meginefni frumvarpsins.

Meginefni frumvarps þess, sem hér liggur fyrir, er tillaga um lögfestingu nýs ákvæðis, almenns ógildingarákvæðis, í III. kafla laga nr. 7/1936 um samningsgerð, umboð og ógilda löggerninga. Ákvæði þetta mun, ef að lögum verður, veita íslenskum dómstólum víðtækari heimildir til ógildingar eða leiðréttingar ósanngjarnra samninga heldur en gildandi réttarreglur heimila. Meginbreytingin frá gildandi rétti felst í því, að hin nýja regla mun taka til allra samningstegunda á sviði fjármunaréttar og almennt veita heimild til þess að taka tillit til aðstæðna, sem ekki voru fyrir hendi við samningsgerð, ef talið yrði að ógilda eða leiðrétta þyrfti slíka samninga samkvæmt reglunni.

Samhliða tillögu um lögleiðingu hins nýja ógildingarákvæðis er með frumvarpi þessu lagt til að nokkrar aðrar breytingar verði gerðar á III. kafla laga nr. 7/1936. Í **fyrsta lagi** er lagt til að 35. og 36. gr. núgildandi samningalaga verði felldar úr gildi, enda verða þær greinar óþarfar eftir lögleiðingu hins nýja ákvæðis. Í **öðru lagi** er lagt til að efni 7. gr. laga nr. 58/1960 um bann við okri, dráttarvexti o. fl. verði flutt í III. kafla samningalaganna. Í **þriðja lagi** er lagt til að gerðar verði breytingar á 37. gr. núgildandi samningalaga og efni hennar og orðalag þannig samræmt hinu nýja ógildingarákvæði.

Vegna þeirra breytinga, sem að framan er lýst, er óhjákvæmilegt að leggja til að númeraröð einstakra greina III. kafla samningalaganna breytist nokkuð. Númeraröð 28.—30. gr. breytist ekki. Hins vegar er lagt til að misneytingarákvæði, sem nú er í 7. gr. laga nr. 58/1960, verði flutt yfir í III. kafla samningalaganna og verði í 31. gr. þeirra. Þá er lagt til að 31. gr. núgildandi laga verði að 32. gr. og að 32. gr. verði að 33. gr. Einnig er lagt til að núgildandi ákvæði í 33. gr. um málamyndagerninga verði í 34. gr. og að ákvæði 34. gr. verði í 35. gr., en févítisákvæði í 35. gr., eins og fyrr segir, felld úr gildi. Loks er lagt til að hinu nýja ógildingarákvæði verði skipað í 36. gr. samningalaganna, en 36. gr. núgildandi laga felld úr gildi. Ef tillögur þessar um breytta númeraröð verða að lögum, verður númeraröð í III. kafla samningalaganna hin sama og í skandinavísku samningalögum aftur að 37. gr.

Frumvarp þetta gerir ráð fyrir því, að numin verði úr gildi ógildingarákvæði einstakra sérlaga, þ. e. a. s. ógildingarákvæði 34. gr. váttryggingasamningalaga nr. 20/1954, ákvæði 29. gr. höfundalaga nr. 73/1972, ákvæði 11. gr. laga nr. 44/1979 um húsaleigusamninga og ákvæði 2. mgr. 2. gr. laga nr. 75/1917 um útmælingar lóða í kaupstöðum, löggiltum kauptúnum o. fl. Á hinn bóginn kann að koma til þess að lögð verði fram á Alþingi

frumvörp þar sem þessum sérlagaákvæðum verður breytt á þann veg að þau vísi einungis til 6. gr. frumvarps þessa sem ráðgert er að verði 36. gr. samningalaga. Gæti þá reynst nauðsynlegt að gera viðeigandi breytingar á ákvæðum 9. gr. frumvarpsins í meðförum þess á Alþingi.

II. Réttarþróun í Skandinavíu.

Almennri lagaheimild til þess að víkja til hliðar ósanngjörnum samningum var lengi vel ekki til að dreifa í skandinavískum rétti. Hin norrænu samningalög frá fyrstu áratugum þessarar aldar höfðu ekki slík ákvæði að geyma. Á þessu hefur nú orðið breyting í Danmörku, Noregi og Svíþjóð og hafa á síðustu árum verið gerðar umtalsverðar breytingar á löggjöf í þessum löndum í þá veru að styrkja réttarstöðu neytenda og annarra, sem telja má að hafi lakari aðstöðu við gerð samninga. Hafa í þessu skyni verið lögteknað reglur bæði á sviði einkaréttar og opinbers réttar. Danir urðu fyrstir til að lögleiða almenna ógildingarreglu, en 1. júlí 1975 tóku gildi í Danmörku lög um breytingu á samningalögnum. Var 36. gr. dönsku samningalaganna breytt á þá lund, að hún geymir nú almenna heimild fyrir dómstóla til þess að ógilda ósanngjarna samninga. Sams konar breyting var gerð á sænsku samningalögnum 1. júlí 1976. Fól sú breyting það í sér, að 36. gr. samningalaganna sænsku, sem jafngilti 35. gr. íslensku samningalaganna eins og hún er nú, var felld úr gildi, en í staðinn lögfest almennt ógildingarákvæði. Hinn 18. mars 1983 var 36. gr. norsku samningalaganna breytt á sömu lund og hefur sú grein nú að geyma almennt ógildingarákvæði. Í Finnlandi tóku gildi 1. september 1978 lög um neytendavernd og hafa þau lög að geyma ógildingarákvæði, sem þó hefur til muna þrengra gildissvið heldur en framangreind ógildingarákvæði í Danmörku, Noregi og Svíþjóð. Gildir ákvæðið eingöngu í lögskiptum þar sem annar aðilinn er neytandi.

Breytingar þær, sem frumvarp þetta gerir ráð fyrir, eru að langmestu leyti efnislega og formlega sömu breytingar og gerðar voru á III. kafla samningalaganna í Noregi, Danmörku og Svíþjóð. Markmið breytinganna í löndum þessum var það að veita dómstólum víðtækari heimildir til ógildingar ósanngjarnra samninga heldur en gildandi réttur heimilaði. Markmið þessa frumvarps er hið sama. Miðar frumvarpið þannig að því að samræma íslenska löggjöf að þessu leyti löggjöf og réttarþróun í ofangreindum löndum.

Það verður að teljast æskilegt vegna mikilla tengsla Íslendinga við hinar skandinavísku þjóðir, bæði viðskiptalegra og menningarlegra, að íslensk samningsréttarlöggjöf sé í sem mestu samræmi við samningarétt þessara ríkja. Er í því sambandi rétt að hafa í huga að íslensku samningalögin eru að stofni til sniðin eftir skandinavísku samningalögnum og þannig árangur samnorræns löggjafarsamstarfs, svo sem nánar er rakið í greinargerð með frumvarpi því er varð að lögum nr. 7/1936. Eru þetta sjálfstæð rök fyrir því að færa íslensku samningalögin nú til samræmis við hin skandinavísku samningalög eins og þeim nú hefur verið breytt og að framan er lýst.

III. Samningsfrelsið og takmarkanir þess.

Reglan um samningsfrelsið er ein af grundvallarreglum íslensks fjármunaréttar. Í reglunni felst m. a. frjálsræði um efni löggerninga að svo miklu leyti sem það stríðir ekki gegn ófrávíkjanlegum lagareglum og almennu velsæmi. Er ljóst að ákvæði laga nr. 7/1936 um samningsgerð, umboð og ógilda löggerninga byggjast á meginreglu þessari, enda þótt það sé eigi berum orðum tekið fram í lögnum sjálfum. Eigi þýðingarminni í þessu sambandi er reglan um að gerða samninga beri að halda. Af reglum þessum leiðir að samningsaðili getur almennt séð ekki komið sér hjá því að efna samningsskyldur sínar, þó svo að þær megi telja ósanngjarnar í hans garð. Er þá haft í huga að samningur hafi verið gerður milli jafnsettra aðila.

Þrátt fyrir mikilvægi reglunnar um samningsfrelsið er eigi að síður ljóst að hætta getur verið á því að með slíkt samningsfrelsi sé misfarið. Á það einkum við þegar ekki er fullt jafnræði með samningsaðilum. Er víða í löggjöfinni reynt að hamla gegn slíkri misbeitingu og samningsfrelsi manna settar vissar skorður. Í III. kafla laga nr. 7/1936 eru talin upp sérstök tilvik er valdið geta ógildi löggernings. Þá gilda ófrávíkjanlegar lagareglur um vissar samningstegundir og má þar sem dæmi nefna ýmis ákvæði í lögum um váttryggingasamninga og húsaleigusamninga. Einnig má nefna frávikjanlegar lagareglur um einstakar samningstegundir sem gilda ef aðilar hafa ekki á annan veg samið í lögskiptum sínum. Má hér sem dæmi nefna lög in um lausafjárkaup. Löggjafinn hefur einnig séð ástæðu til þess að lögfesta reglur um heimildir dómstóla til þess að víkja til hliðar bersýnilega/augljóslega ósanngjörnum samningum á ákveðnum réttarsviðum, sbr. ógildingarreglur höfundalaga, váttryggingasamningalaga, húsaleigusamningalaga og siglingalaga. Á sviði opinbers réttar gilda og reglur sem sama marki eru brenndar. Er þar helst að nefna ýmis ákvæði í lögum nr. 56/1978 um verðlag, samkeppnishömlur og óréttmæta viðskiptahætti.

Óskráðar réttarreglur um brostnar forsendur og réttaráhrif þeirra geta veitt heimild til ógildingar eða leiðréttingar samninga eða samningsákvæða vegna atvika sem áttu sér stað eftir samningsgerð.

Hafa íslenskir dómstólar beitt reglu þessari og má þar nefna dóma Hæstaréttar í IX. bindi bls. 565 og XXVI. bindi bls. 691.

Þá er þess að endingu að geta í þessu sambandi, að fræðiskodanir og réttarframkvæmd hafa mótað ákveðnar reglur um túlkun löggerninga sem haft geta þýðingu í þá veru að hamla gegn misbeitingu samningsfrelsisins.

IV. Yfirlit.

Í III. kafla hér að framan var lauslega getið þeirra helstu réttarreglna sem veita dómstólum heimildir til þess að ógilda eða leiðrétta ósanngjarna samninga. Í þessum kafla (IV.) verða réttarreglur þessar flokkaðar eftir skyldleika og samstöðu. Tekið skal fram að flokkun þessi er engan veginn einhlít. Hún er eingöngu gerð í þeim tilgangi að auðvelda yfirsýn yfir gildandi réttarreglur.

Um flokkunina skal þetta tekið fram:

Með **sérstökum ógildingarreglum** er hér átt við lagareglur sem heimila ógildingu eða leiðréttingu samninga eða samningsákvæða vegna a) **sérstakra tilgreindra atvika**, sbr. ákvæðin í 28.—31. gr. og 33. gr. samningalaga nr. 7/1936, eða b) vegna **sérstaks efnis** eða **sérstakra ákvæða** í samningum, sbr. 35.—37. gr. samningalaganna. Reglur þessar eiga **almennt við um alla fjármunaréttarsamninga nema ákvæðið í 1. mgr. 167. gr. siglingalaga**, nr. 34/1985, sem er einskorðað við björgunarsamninga. Reglur samningalaganna sæta tímalegum takmörkunum skv. 38. gr. þeirra laga, þ. e. heimildin til ógildingar er bundin við það, að löggerningsmóttakandinn hafi haft vitneskju um atvikið þegar löggerningurinn kom til vitundar honum. Að því er varðar ákvæðið í 1. mgr. 167. gr. siglingalaganna er þess að geta, að málshöfðunarheimild skv. 4. mgr. 167. gr. er þrjú mánuðir frá gerð samnings.

Með **ógildingarreglum almenns eðlis** er hér átt við lagareglur þar sem heimildin til ógildingar er ekki bundin við ákveðin tilgreind atvik sem löggerningsmóttakandanum var kunnugt um þegar löggerningur kom til vitundar honum. Litið er til þess, hvort samningurinn leiði til (bersýnilega) ósanngjarnrar niðurstöðu. Þá er það einkenni þeirra reglna, sem þennan flokk skipa, ef frá er talið ákvæðið í 32. gr. samningalaganna, að heimildina til ógildingar er að finna í sérlögum um viðkomandi samningstegund og hún er bundin við þá samningstegund eina.

Með **hliðrunarreglum einstakra laga** er átt við lagareglur sem varða sérstakar samningstegundir (ábúðarsamningar, lóðarleigusamningar, samningar um lausafjárkaup) og veita heimild til þess að leiðrétta eða breyta ósanngjörnu verð- eða endurgjaldsákvæði í slíkum samningum.

1.0. Sérstakar ógildingarreglur.

Lagaákvæði	Samningstegund	Réttaráhrif	Atvik sem veldur ógildingu eða heimilar breytingu	Tímamark til viðmiðunar
1.1. 28. og 29. gr. l. nr. 7/1936, samningalaga.	Fjármunaréttarsamningar. eigi skuldbindandi .."	Nauðung.	Er löggæringur kom til vitundar móttakanda, 38. gr. smnl.
1.2. 30. gr. l. nr. 7/1936.	Fjármunaréttarsamningar. skuldbindur eigi þann mann .."	Svik.	Sjá 38. gr. smnl.
1.3. 31. gr. l. nr. 7/1936.	Fjármunaréttarsamningar. er ekki skuldbindandi fyrir þann, sem hann gerði .."	Misritun — mistök.	Sjá 38. gr. smnl.
1.4. 33. gr. l. nr. 7/1936.	Fjármunaréttarsamningar.	„Þeir skapa engan rétt milli aðiljanna sjálfra, eða ekki þann rétt, sem þeir hljóða um .." segir í athugasemdum með 33. gr. frv. til smnl.	Löggæringur gerður til málamýnda.	Sjá 38. gr. smnl.
1.5. 7. gr. l. nr. 58/1960, okurlaga.	Fjármunaréttarsamningar. skal gæringur sá ógildur .."	Misneyting — Bersýnilegur mismunur hagsmuna og endurgjalds eða hagsmunir veittir án endurgjalds.	Sjá 38. gr. smnl.
1.6. 1. mgr. 167. gr. l. nr. 34/1985, siglingalaga.	Björgunarsamningar. að dómur ógildi samninginn eða breyti honum .."	Misneyting við gerð björgunarsamnings. Samningur gerður meðan hættan vofði yfir og undir áhrifum hennar — Skilmálar ósamgjarnir.	Aðstæður við gerð samnings. Málshöfundarfræstur í 4. mgr. 167. gr. Þrjú mánuðir frá því samningur var gerður.
1.7. 35. gr. l. nr. 7/1936.	Fjármunaréttarsamningar. þá má lækka það féviti .." bersýnilega ósamgjarn .."	Sjá 38. gr. smnl.
1.8. 36. gr. l. nr. 7/1936.	Fjármunaréttarsamningar með ákvæði um missi endurheimtarréttar vegna rifunar. Fyrirgerð veðs eða annarrar tryggingar. heimild sé gefin til að breyta þeim .." segir í grg. með 36. gr. bersýnilega ósamgjarn .."	Sjá 38. gr. smnl.
1.9. 37. gr. l. nr. 7/1936.	Samningsákvæði sem takmarkar atvinnufrelsi. þá er það loforð eigi bindandi .." skerðir óhæfilega atvinnufrelsi þess manns .."	Sjá 38. gr. smnl.

2.0. Ógildingarreglur almenns eðlis.

Lagaákvæði	Samningstegund	Réttaráhrif	Atvik sem veldur ógildingu eða heimilar breytingu	Tímamark til viðmiðunar
2.1. 32. gr. 1. nr. 7/1936.	Fjármunaréttarsamningar.	... getur sá maður ... eigi borið fyrir sig skal meta það ógilt ef það yrði talið óheimillegt ...	Sjá 38. gr. smnl.
2.2. 34. gr. 1. nr. 20/1954.	Vátryggingasamningar.		... leiða til niðurstöðu sem augljóslega væri ósanngjörn. — Ógilding í samræmi við góðar venjur í vátryggingamálum."	Ekki bundin tímalegum takmörkunum.
2.3. 29. gr. 1. nr. 73/1972.	Höfundasamningar.	... meta ógildan í heild eða í einstökum atriðum leiða til niðurstöðu, sem væri bersýnilega ósanngjörn ... og brýtur mjög í bága við góðar venjur í höfundaréttarmálum."	Ekki bundin tímalegum takmörkunum.
2.4. 11. gr. 1. nr. 44/1979.	Húsaleigusamningar.	„Ákvæði .. má meta ógild ..."	... leiða til niðurstöðu sem væri bersýnilega ósanngjörn. ... brýtur í bága við góðar venjur í húsaleigumálum ...	Ekki bundin tímalegum takmörkunum.
2.5. 2. mgr. 167. gr. 1. nr. 34/1985.	Samningar um björgunarlaun.	... að ógilda björgunarsamning eða breyta honum ..."	ávallt þá er telja verður að umsamin björgunarlaun séu bersýnilega ósanngjörn að tiltölu við hjálp þá, sem veitt var.	Málshöfðunarfræstur í 4. mgr. 167. gr. Þrír mánuðir frá því samningur var gerður.

3.0. Hliðrunarreglur einstakra laga.

Lagaákvæði	Samningstegund	Réttaráhrif	Atvik sem veldur ógildingu eða heimilar breytingu	Tímamark til viðmiðunar
3.1. 31. gr. l. nr. 36/1961, ábúðarlaga. Úr gildi fallin.	Ábúðarsamningar.	... krafist endurskoðunar .."	... óviðunandi samantorð við leigumála á líkum jörðum .."	Ekki bundin tímalegum takmörkunum.
3.2. 2. mgr. 2. gr. l. nr. 75/1917 um útmælingar verslunarlóða.	Leigusamningar um verslunar- og útvegslóðir.	... krefjast mats á lóðarleigu af nýju á hverjum 10 ára fresti .."	... þykir sanngjarnt að ársleigu megi meta á ný þar sem verð á lóðum getur verið háð miklum breytingum .." segir í grg.	Ekki bundin tímalegum takmörkunum.
3.3. 5. gr. l. nr. 39/1922 um lausafjárkaup.	Almenn kaup.	Heimild til lækkunar.	Kaupverð það, sem seljandi heimtar, ósanngjarnt.	
3.4. 6. gr. l. nr. 39/1922, um lausafjárkaup.	Verslunarkaup.	Heimild til lækkunar.	Reikningur bersýnilega ósanngjarn.	

4.0. Ákvæði á sviði sifjaréttar.

Lagaákvæði	Samningstegund	Réttaráhrif	Atvik sem veldur ógildingu eða heimilar breytingu	Tímamark til viðmiðunar
4.1. 51. gr. l. nr. 60/1972.	Samningar hjóna um framfærslueyri.	... unnt að breyta.. sann. með dómi .."	... sýnilega ósanngjarnt vegna breyttra aðstæðna .."	Ekki bundin tímalegum takmörkunum. sbr. vegna breyttra aðstæðna .."
4.2. 54. gr. l. nr. 60/1972.	Fjárskipti, framfærsluskylda — skilnaðarskilmálar.	... unnt að lýsa óskuldbindandi með dómi .."	... bersýnilega ósanngjarn .."	... á þeim tíma, sem til hans var stofnað .."

5.0. Ákvæði opinbers réttar.

Lagaákvæði	Samningstegund	Réttaráhrif	Atvik sem veldur ógildingu eða heimilur breytingu	Tímamark til viðmiðunar
5.1. 1. mgr. 1. gr. l. nr. 56/1978, a-liður.	Samningar neytenda og viðskiptaaðila.		„Lög þessi hafa það markmið að .. vinna gegn ósanngjörnu verði og viðskiptaháttum ..“	
5.2. 26. gr. 1. nr. 56/1978.	Samningar neytenda og viðskiptaaðila.	Í 38. gr. segir að Verðlagsráði sé heimilað að banna athafnir sem það telur að brjóti í bága við m. a. 26. gr. Banni má framfylgja með féviti, sem taka má lögtaki.	„Í atvinnustarfsemi, sbr. 2. gr., er óheimilt að hafast nokkuð það að, sem brýtur í bága við góða viðskiptahætti sem tíðkaðir eru í slíkrri starfsemi eða er óhæfi-legt gagnvart neytendum,“ segir í 26. gr.	

6.0. Aðrar heimildir.

Lagaákvæði	Samningstegund	Réttaráhrif	Atvik sem veldur ógildingu eða heimilur breytingu	Tímamark til viðmiðunar
6.1. Óskráðar réttarreglur um brostnar forsendur.	Samningar almennt.			
6.2. Venjureglur um túlkun og fyllingu samninga.				
6.3. Lög nr. 32/1978, um hlutafélög.				
6.3.1. 2. mgr. 19. gr.	Ákvæði í samþykktum um reikningsgrundvöll hluta.	... er það ógilt ef það leiðir til bersýnilega ósanngjarns verðs ..	
6.3.2. 1. mgr. 60. gr.	Ráðstafanir félagsstjórnar, framkvæmdastjóra og annarra, sem hafa heimild til að koma fram f. h. félagsins.	... mega ekki gera neinar ráðstafanir bersýnilega fallnar til þess að afla hluthófum eða öðrum ótíðhýðilegra hagsmuna ..	
6.3.3. 78. sbr. 79. gr.	Ákvörðun hluthafafundar.	... má ekki taka ákvörðun bersýnilega er fallin til þess að afla ákveðnum hluthófum... ótíðhýðilegra hagsmuna ..	Málshöfðunarfrestur í 79. gr.

V. Takmarkanir gildandi réttar.

Af upptalningu þeirra lagaákvæða og heimilda í III. og IV. kafla hér að framan, sem með beinum eða óbeinum hætti geta spornað við misbeitingu samningsfrelsisins, er ljóst, að íslensk réttarskipan býr yfir ýmsum úrræðum í þeim efnum. Er því ekki óeðlilegt að sú spurning vakni, hvort íslenskur réttur búi ekki nú þegar yfir nægum heimildum til þess að ógilda ósanngjarna samningaskilmála, og þá jafnframt, hvort þörf sé setningar slíkrar almennrar ógildingarreglu sem frumvarp þetta gerir ráð fyrir. Skal nú að þessu atriði vikið.

Í **fyrsta lagi** má velta því fyrir sér, hvort ákvæði III. kafla laga nr. 7/1936 nægi ekki í þessum efnum. Þess er þá fyrst að geta, að III. kafli laga nr. 7/1936 ber yfirskriftina: „Um ógilda löggerninga“. Í 28.—31. gr. þeirra laga eru þeir gerningar lýstir ógildir sem orðið hafa til fyrir nauðung, svik eða vegna misritunar eða annarra mistaka. Er hér um að ræða sérstakar ógildingarreglur er heimila ógildingu löggerninga vegna þeirra afmörkuðu tilvika sem þessar greinar nefna. Þá er það einkennandi fyrir þessi ákvæði, að atvik það, er ógildingu veldur, þarf að hafa verið til staðar við samningsgerð, og sú huglæga krafa gerð, að viðtakandi löggerningsins hafi vitað eða mátt vita um atvik það, sem gildi löggerningsins er komið undir, á þeirri stundu, sem löggerningur kom til vitundar honum.

32. gr. samningalaganna má að vissu marki kalla almenna ógildingarreglu, þ. e. henni er ætlað að veita dómstólum svigrúm til þess að ógilda löggerninga, endá þótt hinar sérstöku ógildingarreglur samningalaganna séu ekki fyrir hendi. Reglan er á hinn bóginn bundin sömu takmörkunum og fyrrnefndar reglur í 28.—31. gr. laganna, þ. e. a. s. að atvik það, er ógildingu veldur, þarf að hafa verið fyrir hendi þegar löggerningur kom til vitundar móttakanda, og sú huglæga krafa jafnframt gerð, að ætla megi að móttakandi hafi haft vitneskju um atvikið.

Auk framangreindra ákvæða í 28.—31. gr. og 32. gr. samningalaganna eru í III. kafla laganna ákvæði um heimildir til þess að breyta vissum samningum vegna efnis þeirra, ef niðurstaða samninganna yrði bersýnilega ósanngjörn í garð annars aðilans. Er hér átt við févítisákvæðið í 35. gr. og ákvæði 36. gr. er fjallar um samninga um takmarkanir á endurheimturétti vegna riftunar og um samninga um fyrirgerð veðs eða annarrar tryggingar ef skuldbinding er eigi efnd. Af sama toga er einnig ákvæði 37. gr. um heimildir dómstóla til þess að losa menn undan samningum er rýra óhæfilega atvinnufrelsi þeirra.

Eins og að framan er rakið eru ógildingarheimildir III. kafla samningalaganna ýmsum takmörkunum háðar. Lýsa þessar takmarkanir sér í því, að gerður er ákveðinn áskilnaður um huglæga afstöðu löggerningamóttakandans og almennt miðað við það tímamark, er löggerningur kom til vitundar móttakandans. Þá er heimildin til ógildingar eða leiðréttingar ýmist bundin við ákveðin tilvik (28.—31. gr.) eða þá ákveðið efni samninga (35.—37. gr.). Reglur III. kafla samningalaganna hafa því annað og þrengra gildissvið heldur en hinni nýju reglu er ætlað að hafa og svara ekki þeim þörfum sem henni er ætlað að svara.

Í **öðru lagi** kann sú spurning að vakna, hverja þýðingu ákvæði 7. gr. laga nr. 58/1960 um bann við okri, dráttarvexti o. fl. hefur samanborið við hina nýju reglu. Ákvæði þetta er efnislega samhljóða 31. gr. skandinavísku samningalaganna og lýsir þá löggerninga ógilda er maður notar sér bágindi annars manns, fákunnáttu hans, einfeldni eða léttúð eða það að hann var honum háður til þess að áskilja sér óhæfilega góð samningskjör. Þó svo að ákvæði þetta skv. orðalagi sínu veiti heimild til þess að taka tillit til efnis löggernings er eigi að síður ljóst skv. forsögu þess, að það er takmarkað við það, að atvik það, er ógildingu veldur, hafi verið til staðar við gerð löggerningsins. Þá er ákvæðið takmarkað við það, að bersýnilegur mismunur sé á hagsmunum þeim, sem áskildir eru, og endurgjaldi því, er fyrir þá skal koma, eða þá hagsmunir þessir skulu veittir án endurgjalds. Ákvæði þetta veitir því ekki heimild til þess að taka tillit til aðstæðna eða atvika sem upp koma eftir gerð samnings. Gildissvið ákvæðisins er því takmarkaðra en gildissvið hinnar nýju reglu.

Í þriðja lagi kann þeirri spurningu að verða varpað fram, hvort ekki megi beita með lögjöfnun ógildingarreglum þeirra sérlaga, sem getið var í III. kafla hér að framan, og setning hinnar nýju reglu því óþörf fyrir þær sakir. Er hér átt við ógildingarreglur höfundalaga, váttryggingasamningalaga, húsaleigusamningalaga og siglingalaga. Af úrlausnum íslenskra dómstóla verður ekki séð að á þetta álitafni hafi reynt hér á landi. Er því ekki fullyrðandi að íslenskir dómstólar mundu telja slíka lögjöfnun tæka. Í fræðiskoðunum í Noregi, Svíþjóð og Finnlandi var því hreyft, að slík lögjöfnun frá ákvæðum einstakra sérlaga væri tæk, og var þá einkum vísað til 8. gr. skuldabréfalaganna í því sambandi. Í Svíþjóð og Finnlandi má finna úrlausnir dómstóla þar sem ósanngjörnum samningsákvæðum var vikið til hliðar með heimild í lögjöfnun frá 8. gr. skuldabréfalaganna. Danskir og norskir dómstólar beittu hins vegar ekki slíkri lögjöfnun og danskir fræðimenn voru yfirleitt þeirrar skoðunar, að slík lögjöfnun væri ekki tæk.

Áður en leitað verður svara við þeirri spurningu, hvort unnt sé að lögjafna frá ákvæðum einstakra gildandi sérlaga, er rétt að geta ákvæða 2. mgr. 2. gr. laga nr. 75/1917. Samkvæmt 1. gr. laga þessara er hverjum þeim, sem heimilt er að lögum að versla hér á landi, rétt að fá sér útmældar óbyggðar lóðir í kaupstöðum eða löggiltum kaupþúnum til verslunar. Sama rétt eiga sjávarútvegsmenn til að fá sér útmældar lóðir í kaupstöðum, kaupþúnum og veiðistöðvum til útvegs. Er bæði þeim, er lóðirnar eiga, og öðrum, er takmörkuð réttindi hafa yfir þeim, skylt að láta af hendi nauðsynlegt land í þessu skyni. Skv. 1. mgr. 2. gr. skal dómkveðja tvo matsmenn er meta skulu lóðirnar til sölu eða til leigu. Í 2. mgr. 2. gr. segir síðan, að ef lóð er tekin til afnota aðeins, þá sé hvorum aðila rétt að krefjast mats á lóðarleigu af nýju á hverjum 10 ára fresti. Í athugasemdum með upphaflegu frumvarpi til laganna sagði, að sanngjarnt þætti að ársleigu eftir lóðirnar mætti meta á ný á nokkurra ára fresti þar sem verð á leigu á lóðum geti verið háð miklum breytingum. Af hinum tilvitnuðu orðum greinargerðarinnar má ráða að tilgangurinn með setningu ákvæðisins hafi verið sá að opna heimild til þess að leiðréttá verðákvæði í lóðarleigusamningum sem orðin voru ósanngjörn vegna verðlagsbreytinga. Hafa íslenskir dómstólar beitt ákvæðinu í þessum tilgangi og má þar nefna dóma Hæstaréttar í XI. bindi bls. 478, XXII. bindi bls. 293 og nú síðast dóm Hæstaréttar í LIV. bindi bls. 1179. Ákvæði þessu hefur og verið beitt fyrir lögjöfnun um leigusamninga um lóðir undir íbúðarhúsnæði, sbr. dóm Hæstaréttar í XXIX. bindi bls. 346 og dóm héraðsdóms í dómasafni Hæstaréttar LV. bindi bls. 49 (55). Þá má einnig benda á að dómstólar hafa gripið til óskráðra réttarreglna um brostnar forsendur til þess að leiðréttá verðákvæði í lóðarleigusamningum sem rýrnað höfðu vegna röskunar á verðgildi peninga, sbr. dóma Hæstaréttar í IX. bindi bls. 565 og XXVI. bindi bls. 691.

Hér er einnig rétt að geta ákvæða 36. gr. eldri ábúðarlaga, nr. 87/1933. Þar sagði, að yrði breyting á verðlagi eða aðstaða til búskapar á jörð breyttist gæti hvor aðili ábúðarsamnings krafist þess, að úttektarmenn endurskoði leigumála jarðar og meti endurgjald eftir jörð með hliðsjón af eldri leigumála og breytingum þeim sem orðið hafa síðan hann var gerður.

Sams konar ákvæði var einnig í ábúðarlögum nr. 8/1951 og nr. 36/1961, en er ekki í núgildandi ábúðarlögum nr. 64/1976. Ákvæði 36. gr. laga nr. 87/1933 var í dómi Hæstaréttar í XXXI. bindi á bls. 447 beitt af meiri hluta Hæstaréttar til hækkunar jarðarafgjalds.

Það er að vísu rétt, að athugun einstakra sérlagaákvæða og dómsúrlausna veitir vissa vísbendingu um að það meginviðhorf ríki í íslenskum rétti, að samningar eða samningsskilmálar, sem augsnýlega leiða til ósanngjarnrar niðurstöðu í garð annars aðilja, séu ógildanlegir eða að ákvæði þeirra megi leiðréttá. Eigi að síður ríkir óvissa um það, að hve miklu leyti ákvæðum þessum verður beitt fyrir lögjöfnun. Er í því sambandi rétt að hafa í huga að sérlagaákvæði, er veita heimildir til ógildingar eða tilhliðrunar á ósanngjörnum samningsákvæðum, eru mun færri í íslenskum rétti en í skandinavískum rétti. Hér á landi eru t. d. ekki í gildi sérstök lög um skuldabréf. en eins og fyrr segir hefur lögjöfnun í

Skandinavíu einna helst þótt tæk frá ákvæðum skuldabréfalaganna. Þar við bætist að t. d. í greinargerð með 8. gr. skuldabréfalaganna norsku var beinlínis tekið fram, að ákvæðinu mætti beita með lögjöfnun í öðrum samningssamböndum. Loks er þess að geta varðandi hugsanlega lögjöfnun frá sérlagaákvæðunum, að í fræðiskodunum og réttarframkvæmd hér á landi hefur almennt verið talið að gjalda beri varhug við beitingu lögjöfnunar frá sérlagaákvæðum.

Samkvæmt framansögðu er óhætt að fullyrða að hér á landi ríki mikil óvissa um heimildir dómstóla til þess að lögjafna frá ógildingarreglum einstakra sérlaga. Það orkar hins vegar ekki tvímælis, svo sem síðar verður rakið, að full þörf er á því að taka af öll tvímæli um tilvist almennrar ógildingarreglu í íslenskum rétti. Með því að leggja til í frumvarpi þessu, að hin nýja ógildingarregla í 6. gr. þess verði lögtekin, er allri óvissu í þeim efnum eytt.

Í **fjórða lagi** er þess getandi, að þó svo að óskráðar réttarreglur um brostnar forsendur veiti dómstólum heimildir til þess að taka tillit til aðstæðna eða atvika, sem upp koma eftir gerð samnings, eru skilyrðin fyrir beitingu reglunnar afar ströng. Forsendan verður að hafa verið ákvörðunarástæða fyrir loforðsgjafa og það hugræna skilyrði jafnframt sett, að loforðsmóttakandinn hafi vitað eða mátt vita að loforðið var gefið af þessari ástæðu. Einnig er það skilyrði orðað, að hlutlægt séd sé sanngjarnara að leggja áhættuna af því að forsendan brestur fremur á loforðsmóttakandann en loforðsgjafann. Í III. kafla hér að framan voru nefndir dómar Hæstaréttar í IX. bindi bls. 565 og XXVI. bindi bls. 691 sem dæmi um úrlausnir þar sem reglunni hefur verið beitt. Að öðru leyti sýna íslenskar dómsúrlausnir að dómstólar hér á landi eru afar tregir til þess að beita reglunni og gera strangar kröfur til þess, að skilyrðum hennar sé fullnægt í hvívetna.

Í **fimmta lagi** skal þess getið, að í lögum um verðlag, samkeppnishömlur og óréttmæta viðskiptahætti nr. 56/1978 segir svo í a-lið 1. mgr. 1. gr., að það sé markmið laganna að vinna gegn ósanngjörnu verði og viðskiptaháttum. Í 26. gr. laganna segir svo:

„Í atvinnustarfsemi. sbr. 2. gr., er óheimilt að hafast nokkuð það að, sem brýtur í bága við góða viðskiptahætti, sem tíðkaðir eru í slíkri starfsemi, eða er óhæfilegt gagnvart neytendum.“

Í 38. gr. laganna, sbr. 3. gr. A laga 52/1982, er Verðlagsráði heimilað að banna athafnir sem það telur að brjóti í bága við m. a. 26. gr. laganna. Er tekið fram að banni megi framfylgja með féviti sem innheimta megi með lögtaki.

Reglur laga nr. 56/1978 eru opinbers réttar eðlis. Með þeim er tilteknum handhafa opinbers valds heimilað að banna viðskiptahætti sem t. d. teljast ósanngjarnir. Sá sem er brotlegur getur eftir atvikum bakað sér refsingu í samræmi við IX. kafla laganna.

Telja verður hæpið að einstaklingar eða fyrirtæki geti fengið samninga ógilta á grundvelli þessara laga þótt ósanngjarnir teldust. Það er hins vegar full ástæða til þess, að samræmi sé milli heimilda að einkarétti til að ógilda ósanngjarna samninga (viðskiptahætti) og þeirra heimilda sem Verðlagsráð hefur að opinberum rétti samkv. lögum nr. 56/1978. Er þetta veigamikil rök fyrir því, að lögfesta beri reglu um ógildingingu á ósanngjörnum samningum, eins og lagt er til í frumvarpi þessu.

Í **sjötta lagi** er þess að geta, að frá setningu samningalaganna frá 1936 hafa verið sett ógildingarákvæði í sérlög er varða einstakar samningstegundir. Er ákvæði þessi tíunduð hér að framan. Sérlagaákvæðunum er það sammerkt, að þau veita dómstólum víðtækari heimildir til þess að lýsa löggæringa á viðkomandi réttarsviðum óskuldbindandi heldur en reglur III. kafla samningalaganna heimila. Heimildir sérlagaákvæðanna eru víðtækari að því leyti, að þau sæta ekki sömu tímalegu takmörkunum og ákvæði III. kafla samningalaganna, og svo vegna hins, að orðalag þeirra, þ. e.: „bersýnilega/augljóslega ósanngjarnt“, hefur verið talið víðtækara en áskilnaður 32. gr. samningalaganna um almennan heidarleika í viðskiptum.

Setning sérlagaákvæða þessara sýnir að löggjafinn hefur óbeint viðurkennt að reglur III. kafla samningalaganna væru ekki fullnægjandi, a. m. k. ekki að því er þessar samningstegundir varðar. Má fyllilega á það sjónarmið fallast. Vegna þeirra takmarkana, sem ákvæði III. kafla samningalaganna sæta, sýnist eðlilegra að hafa þann löggjafarhátt á að lögfesta almennt ógildingarákvæði er taki til allra samningstegunda á sviði fjármunaréttar, en nema þá jafnframt úr gildi ákvæði einstakra sérlaga.

VI. Er þörf setningar almennrar ógildingarreglu í íslenskum fjármunarétti vegna viðskipta-hátta hérlendis?

Hvatinn að breytingum á ógildingarreglum samningalaga í Danmörku, Noregi og Svíþjóð í þá veru, sem lagt er til í frumvarpi þessu, var ekki hvað síst sá að treysta betur réttarstöðu neytenda eða þeirra sem telja má að hafi lakari aðstöðu í samningssambandinu. Þessi rök hafa ekki sérstaklega verið til umræðu hér á landi.

Könnun staðlaðra samningsskilmála, sem tíðkaðir eru í viðskiptum hér á landi um kaup á ýmsum veigameiri neysluvörum, sýnir, að í þeim er oft og einatt að finna ákvæði sem telja verður ósanngjörn í garð kaupandans. Má hér sem dæmi nefna ákvæði í samningum með afborgunarkjörum, þar sem fram er tekið að séu afborganir eða víxlar ekki greiddir á réttum gjalddögum falli allt kaupverðið í gjalddaga og sé seljanda þá heimilt að taka hið selda aftur án þess að endurgreiða kaupanda nokkuð af kaupverðinu. Má ljóst vera að ákvæði sem þetta getur verið afar ósanngjarn í garð kaupandans, sérstaklega ef verulegur hluti kaupverðsins hefur verið greiddur.

Í kaupsamningum eru mjög tíðkuð stöðluð samningsákvæði um ábyrgð seljenda. Einkenni þessara stöðluðu ábyrgðarákvæða (og ábyrgðarskírteina í vissum tilvikum) er það, að þau veita í fæstum tilvikum kaupandanum meiri rétt en hann nú þegar hefur samkvæmt ákvæðum laga nr. 39/1922 um lausafjárkaup. Er í flestum tilvikum um að ræða mjög víðtækar undanþágur af hálfu seljanda á ábyrgð vegna galla. Ákvæði kaupalaganna eru frávíkjanleg og slíkar ábyrgðarundanþágur því heimilar. Þær geta hins vegar verið afar ósanngjarnar í garð kaupandans.

Vegna takmarkaðra ákvæða í íslenskri löggjöf um neytendavernd er ljóst að setning almenns ógildingarákvæðis á borð við það, sem frumvarp þetta gerir ráð fyrir að lögfest verði, yrði mjög til þess að treysta réttarstöðu neytenda. Mundi lögfesting reglunnar veita dómstólum heimildir til þess að ógilda ósanngjörn ákvæði á borð við þau sem hér hafa verið nefnd. Þá verður og að ætla að reglan mundi hafa þau almennu varnaðaráhrif, að ósanngjörnum samningsákvæðum í garð neytenda fækkaði eða þau jafnvel hyrfu.

Að lokum er þess að geta, að frelsi til að semja um vexti og önnur lánskjör fer nú mjög vaxandi. Bankar og aðrar lánastofnanir hafa vegna lítilla innlána ekki getað fullnægt mikilli eftirspurn eftir útlánunum. Það hefur því færst í vöxt, að lánsviðskipti með peninga hafa farið fram utan innlánsstofnana. Með vaxandi eftirspurn eftir lánsfé og auknu frelsi aðilja til þess að semja um vexti eða önnur lánskjör er rík ástæða til að hafa í lögum almennt ógildingarákvæði til þess að sporna gegn ósanngjörnum samningsskilmálum í þessum viðskiptum. Er hætt við að 32. gr. samningalaga og 7. gr. okurlaga, eins og þær eru nú, séu tæpast fullnægjandi vernd fyrir þá sem leita eftir láni við slíkar aðstæður, einkum vegna erfiðrar sönnunaraðstöðu. Þessar ástæður gera það brýnna en ella að lögfesta ógildingarreglu á borð við þá, sem hér er lagt til að lögtekin verði.

VII. Ókostir viðtækrar ógildingarreglu.

Gagnrýnendur ógildingarreglna þeirra, sem lögfestar hafa verið í samningalögum í Skandinavíu, hafa bent á að þær skerði um of samningsfrelsi það sem talið hefur verið einn af hornsteinum frjálsra viðskipta. Þetta er að hluta til rétt. Allar ógildingarreglur setja samningsfrelsinu takmörk. Þessi takmörk hafa alltaf verið talin óhjákvæmileg og nánast forsenda þess að hægt væri að viðurkenna grundvallarregluna um frelsi til samningsgerðar. Spyrja má hvort gengið yrði of langt með setningu þeirrar reglu sem hér er lagt til að lögfest verði. Telja verður að svo sé ekki. Þessi regla hefur sama megintilgang og aðrar ógildingarreglur, þ. e. **að sporna gegn misnotkun á samningsfrelsinu**. Það verður að telja eðlilegt, að réttarreglum sé hagað á þann veg að ekki sé hægt að knýja fram efndir á ósamngjörnum samningum.

Þá hefur verið bent á að svo almennt orðuð ógildingarregla, sem byggir á aðstæðum á því tímamarki þegar kemur að efndum á samningi, muni valda of mikilli óvissu. Er þá átt við það, að við samningsgerðina verði oft ekki séð fyrir hvort aðiljar verði síðar skyldir til að efna samninginn eða ekki. Þessari gagnrýni á hina nýju reglu hefur verið svarað með þeim rökum, að óvissan mundi minnka við lögleiðingu reglunnar. Er í því sambandi bent á að hinar óskráðu reglur um brostnar forsendur og réttaráhrif þeirra séu óljósari og valdi meiri óvissu í þessum efnum.

Undir þetta má taka. Að auki má vísa til þess, sem að framan er skýrt, að íslenskir dómstólar teljast nú þegar hafa rúmar heimildir til þess að byggja á sanngirnissjónarmiðum við túlkun samninga og ná þannig fram niðurstöðu sem í heild sinni er sanngjörn. Er því eðlilegt að lög séu að efni til þannig að byggja megi slíkar niðurstöður beinlínis á lagaákvæðunum sjálfum í stað þess að ná fram sömu niðurstöðu eftir langsóttum túlkunarleiðum.

Loks er þess að geta, að andmælendur hinnar nýju ógildingarreglu hafa haldið fram þeirri röksemd gegn lögleiðingu hennar, að hún sé til þess fallin að ýta undir vanefndir á samningum og muni leiða af sér aukinn málafjölda fyrir dómstólum. Því er til að svara, að þrátt fyrir lögfestingu frumvarpsins yrði það vissulega enn þá grundvallarregla íslensks réttar, að samninga beri að efna. Auk þess er til þess ætlast, að dómstólar beiti reglu þessari af mikilli varúð, eins og skýrt verður síðar í greinargerð þessari.

Hér að framan hefur verið komist að þeirri niðurstöðu, að ótvíræð þörf sé á lögfestingu þeirrar reglu, sem frumvarp þetta tekur til, og ýmis dæmi nefnd því til stuðnings. Að þeirri niðurstöðu fenginni verður að telja að það geti aldrei verið sjálfstæð rök gegn lögleiðingu reglunnar, að hún kunni að leiða til einhverrar aukningar málaferla. Slík aukning, ef af henni yrði, kæmi væntanlega einungis til fyrst eftir lögfestingu reglunnar, því að ætla verður að fljótlega fari að gæta þeirra almennu og sérstöku varnaðaráhrifa sem reglunni er ætlað að hafa.

VIII. Afstaða hins nýja ákvæðis gagnvart gildandi sérlagaákvæðum.

Í 9. gr. frumvarpsins er m. a. lagt til að eftirtalin lagaákvæði verði felld úr gildi:

- 1) 34. gr. laga nr. 20 frá 8. mars 1954 um váttryggingasamninga.
- 2) 29. gr. höfundalaga nr. 73 frá 29. maí 1972.
- 3) 11. gr. laga nr. 44 frá 1. júní 1979 um húsaleigusamninga.
- 4) 2. mgr. 2. gr. laga nr. 75 frá 14. nóvember 1917 um útmælingar lóða í kaupstöðum, löggiltum kauptúnum o. fl.

Hinu nýja ákvæði í 6. gr. frumvarpsins er ætlað að taka til allra samningstegunda á sviði fjármunaréttar. Er því engin þörf á því að vera samhliða hinu almenna ógildingarákvæði með ógildingarheimildir í einstaka sérlögum. Er í þessum efnum fylgt sömu stefnu og fylgt

var í Danmörku, Noregi og Svíþjóð við lögfestingu hinnar almennu ógildingarreglu í þeim löndum. Þá er og rétt að benda á að í ákvæðunum í váttryggingasamningalögum, höfundalögum og húsaleigusamningalögum er notað orðalagið bersýnilega/augljóslega ósanngjarnt, en í 6. gr. frumvarps þessa eingöngu notað orðalagið ósanngjarnt. Orðalag 6. gr. frumvarpsins gengur því lengra en ofangreind sérlagaákvæði. Þykir því samræmisins vegna eðlilegast að fella sérlagaákvæðin úr gildi, þar sem þau ganga skemmra en almenna reglan í 6. gr.

Að því er 2. mgr. 2. gr. laga nr. 75/1917 varðar er þess að geta, að það ákvæði er bundið þeim tímatakmarkunum, að einungis er heimilt að krefjast mats á lóðarleigu af nýju á 10 ára fresti. Endurskoðunarréttur samkv. því ákvæði er því þrengri en verða mun samkv. nýju reglunni þar sem hún er ekki bundin tímatakmarkunum. Þykir því eðlilegast að leggja til að ákvæði þetta verði fellt úr gildi. Af því mun leiða, að almenna reglan í 6. gr. frumvarpsins mun gilda um þess háttar lóðarleigusamninga sem um aðra fjármunaréttarsamninga.

Ekki þykir ástæða til þess að leggja til að breytingar verði gerðar á ógildingarheimildum hlutafélagalaga nr. 32/1978 vegna sérstöðu þeirra ákvæða samanborið við ógildingarheimildir annarra sérlaga. Sömu sögu er að segja af ógildingarheimildum í 167. gr. siglingalaga nr. 34/1985.

Frumvarp þetta gerir ráð fyrir því, að 32. gr. gildandi samningalaga verði áfram í III. kafla laganna og með óbreyttu efni. Ef frumvarp þetta verður að lögum, verður 32. gr. samningalaganna að 33. gr. Ýmis rök þykja liggja til þess að hafa þennan hátt á. Reglu 32. gr. er ætlað að gefa dómstólum svigrúm til þess að ógilda löggerninga, enda þótt hinar sérstöku ógildingarreglur laganna eigi ekki við. Ákvæði 32. gr. er því rýmra en ákvæði annarra ógildingarreglna samningalaganna. Regla 6. gr. frumvarps þessa er hins vegar víðtækari en regla 32. gr. Þrátt fyrir það þykir ekki rétt að leggja til að ákvæði 32. gr. verði fellt úr gildi ef af gildistöku þessa frumvarps verður, þar sem nokkur reynsla er komin á beitingu hennar hér á landi. Sömu stefnu að þessu leyti var fylgt í Noregi, Danmörku og Svíþjóð og þykir með hliðsjón af forsögu laganna eðlilegt að taka mið af því.

IX. Almennt um beitingu reglu 6. gr. frumvarpsins.

Regla 6. gr. frumvarps þessa er í eðli sínu undantekningarregla. Hún stendur andspænis þeim meginreglum íslensks fjármunaréttar, sem áður er getið, um samningsfrelsið og skyldu manna til þess að efna gerða samninga. Þess vegna er sérstök ástæða til þess að undirstrika það, að til þess er ætlast, að dómstólar fari mjög varlega í beitingu reglunnar. Óhófleg beiting reglunnar væri mjög til þess fallin að skerða öryggi í viðskiptum og skapa réttaróvissu. Dómstólum er því fengið mikið vald í hendur þegar það er lagt á vald þeirra að meta það hverju sinni, hvort sanngjarnt sé að bera samning fyrir sig.

Það þykir engan veginn varhugavert að leggja svo mikið vald í hendur dómstólanna og er engin nýlunda í lagasetningu hér á landi. Þá er rétt að hafa það í huga, að eðli málsins samkvæmt er þetta óhjákvæmilegt. Tilvik þau og tilbrigði, sem á getur reynt varðandi beitingu reglunnar, eru svo margvísleg og ólík að aldrei verður hægt að sjá þau fyrir í upphafi.

2. PÁTTUR. ATHUGASEMDIR VIÐ 1.—5. GR. FRUMVARPSINS.

Um 1. gr.

Ákvæði þessarar greinar er nú í 7. gr. laga 58/1960 um bann við okri, dráttarvexti o. fl. Eðlilegt þykir að regla þessi sé í samningalögum, svo sem reyndin er í samningalögum í Skandinavíu. Ekki er ástæða til þess að skýra ákvæðið efnislega hér.

Um 2. gr.

Ákvæði þetta er nú í 31. gr. samningalaganna og vísast um skýringar á því til athugasemda sem fylgdu frumvarpi til þeirra laga.

Um 3. gr.

Ákvæði þetta er nú í 32. gr. samningalaganna og vísast um skýringar á því til athugasemda sem fylgdu frumvarpi til þeirra laga.

Um 4. gr.

Ákvæði þetta er nú í 33. gr. samningalaganna og vísast um skýringar á því til athugasemda sem fylgdu frumvarpi til þeirra laga.

Um 5. gr.

Ákvæði þetta er nú í 34. gr. samningalaganna og vísast um skýringar á því til athugasemda sem fylgdu frumvarpi til þeirra laga.

3. ÞÁTTUR. ATHUGASEMDIR VIÐ 6. GR. FRUMVARPSINS.

I. Um 1. málsgrein.

Ákvæði 1. mgr. er svohljóðandi:

„Samningi má víkja til hliðar í heild eða að hluta, eða breyta, ef það yrði talið ósanngjarnt eða andstætt góðri viðskiptavenju að bera hann fyrir sig. Hið sama á við um aðra löggæringa.“

1. Ógildingarregla — hliðrunarregla.

Ákvæði 1. mgr. 6. gr. frumvarpsins er efnislega og að því er orðalag varðar samhljóða 1. mgr. 36. gr. norsku samningalaganna, eftir að þeim var breytt með lögum nr. 4 frá 4. mars 1983. Sömu efnisatriði að þessu leyti er að mestu að finna í 1. mgr. 36. gr. sænsku samningalaganna eftir að þeim var breytt 1. júlí 1976, en þó er orðalag þess ákvæðis annað. Í 1. mgr. 36. gr. dönsku laganna eftir breytinguna á þeim 1. júlí 1975 er samhljóða regla, að því þó frátöldu, að hún er einungis ógildingarregla, en heimilar samkvæmt orðanna hljóðan ekki breytingar á ósanngjörnum samningum.

Hér er lagt til að farið verði að fordæmi Norðmanna og Svía og dómstólum einnig veitt heimild til að breyta ósanngjörnum samningsákvæðum. Ástæða þess, að sú leið er valin, er að íslenskir dómstólar hafa eins og rakið er að framan í einstökum tilvikum talið sér heimilt að breyta samningum, sbr. dóma Hæstaréttar X. bindi bls. 365. Ef heimild ákvæðisins tæki einungis til þess að víkja samningi til hliðar (ógilda hann) í heild eða að hluta er hætt við að lítið yrði svo á að verið væri að þrengja heimildir sem dómstólar þegar hafa. Þess má svo geta hér, að höfundur greinargerðar með danska frumvarpinu leit svo á að beita mætti dönsku reglunni ekki einungis sem ógildingarreglu, heldur einnig til að breyta samningsákvæðum, þrátt fyrir orðalag ákvæðisins. Af hálfu danska dómsmálaráðuneytisins var ekki á það fallist að ganga svo langt í skýringu á ákvæðinu og talið að frekari reynsla þyrfti til að koma áður en slík heimild yrði lögfest. (Sjá um þetta Stig Jørgensen í Ufr. 1974 B, bls. 365.)

Hin nýja regla í 1. mgr. 6. gr. frumvarpsins er í fyrsta lagi **ógildingarregla**. Skal nú að því vikið, hvað í því felst.

Í 1. mgr. 6. gr. frumvarpsins er notað orðalagið **að víkja til hliðar** ósanngjörnum samningum í heild eða að hluta. Í flestum núgildandi sérlagaákvæðum, sem veita dómstólum heimildir til þess að lýsa samninga óskuldbindandi, er notað orðalagið **ógilding**, sbr. yfirlitið í IV. kafla hér að framan.

Almennt hefur verið við það miðað í norrænni lögfræði, að það loforð sé gilt, sem veitir móttakanda þess rétt til efnda samkvæmt aðalefni samnings (efndir in natura) eða til efndabóta. Ógilt er þá það loforð, sem hvorki veitir rétt til efnda in natura né til hinna svokölluðu efndabóta. Hið nýja ákvæði í 1. mgr. 6. gr. frumvarpsins veitir dómstólum m. a. heimild til þess að lýsa óskuldbindandi löggæringa sem í upphafi voru gildir og allt fram að ákveðnu tímamarki, er á annan aðiljann fór að halla vegna atvika sem upp komu eftir gerð samnings. Með hliðsjón af þessu þykir ekki alls kostar heppilegt að tala um heimild til **að ógilda samninga**. Er þess í stað lagt til í 1. mgr. 6. gr. frumvarpsins að notað verði orðalagið „**að víkja til hliðar**“ ósanngjörnum samningum. Með því orðalagi er átt við að dómstólar hafi heimildir til:

- a) að lýsa þá gerninga óskuldbindandi, sem frá upphafi voru ógildir vegna atvika sem til staðar voru við gerð samnings;
- b) að lýsa þá gerninga óskuldbindandi, sem vegna efnisannmarka eru óskuldbindandi (ógildir) frá upphafi;
- c) að lýsa óskuldbindandi gerninga, sem í upphafi voru gildir en verða óskuldbindandi **síðar** vegna sérstakra atvika sem upp komu eftir gerð samningsins.

Rétt er því að undirstrika að með þessu orðalagi er ekki verið að þrengja þær heimildir sem dómstólar hafa nú þegar samkvæmt einstökum sérlagaákvæðum, svo sem glögg má sjá af upptalningunni í a-c hér að framan.

Þá er rétt að benda á að í 36. gr. dönsku samningalaganna er notað orðalagið „tilsidesættes“ og sama orðalagsnotkun er í 36. gr. norsku samningalaganna. Þar segir, að samningur „kan helt eller delvis settes til side“. Orðalagsnotkun í 1. mgr. 6. gr. frumvarps þessa er því í fullu samræmi við orðalagsnotkun í Danmörku og Noregi.

En reglan er ekki aðeins ógildingarregla heldur einnig „**hliðrunarregla**“ (lempningsregul), þ. e. heimilar að efni samnings eða samningsákvæðis sé breytt í þá átt, að samningurinn verði í heild sinni ekki ósanngjarn.

Ef samningur/samningsákvæði er andstæður hinna nýju reglu í 1. mgr. 6. gr. frumvarpsins geta dómstólar helst beitt eftirtöldum úrræðum:

1. Samningurinn yrði metinn gildur í heild. Hinu ósanngjarna ákvæði yrði á hinn bóginn breytt (t. d. hækkað eða lækkað endurgjald) eða það fellt brott (t. d. ákvæði um ósanngjarna ábyrgðartakmörkun).
2. Samningurinn er bindandi sem slíkur, en ákvæði það, sem stríðir gegn reglunum, er fellt brott og öðrum ákvæðum breytt til þess að sanngjörn niðurstaða fái st.
3. Samningurinn er bindandi sem slíkur. Öðrum ákvæðum hans en því, sem stríðir helst gegn reglunni, er breytt þannig að í heild fari samningurinn ekki í bága við regluna og sanngjörn niðurstaða fæst.
4. Samningurinn er í heild sinni felldur úr gildi.

Algengust verður vafalaust notkun valkosta nr. 1 og 2, og í þeim tilvikum, sem valkostur 2 yrði notaður, kæmu frávíkjanlegar réttarreglur í stað þess eða þeirra ákvæða sem felld yrðu brott.

Af reglunni mun leiða að það má ekki aðeins slá því föstu í dómsniðurstöðu, að tiltekinn samningur eða samningsákvæði sé ósanngjarn í því eina tilviki, sem dómurinn tekur til, eins og eðlilegast væri, heldur einnig að samningurinn eða samningsákvæðið sé almennt séð ósanngjarn. Tilgangurinn með slíkri almennri yfirlýsingu í dómi er sá að skapa almenn varnaðaráhrif gegn notkun slíkra samninga eða samningsákvæða í viðskiptum, enda þótt úrlausn dómsins hafi aðeins bein áhrif á úrslit þess sakarefnis sem þar er til meðferðar. Lögð er áhersla á það hér, að dómstólar eiga að gæta hófs í að beita reglunni og þá einkum möguleikum nr. 3 og 4.

2. Mat á ósanngirni.

Til þess að samningur fari í bága við reglu 6. gr. frumvarpsins þarf að vera **ósanngjarnt eða andstætt góðri** viðskiptavenju að bera hann fyrir sig. Það er ekki hægt að gefa um það almennar reglur eða fyriræli, hvenær samningur telst ósanngjarn. Með þessari reglu er því dómstólum falið vald til þess að meta hverju sinni hvort samningur er ósanngjarn eða ekki. Það er ekki nýtt að dómstólum sé ætlað slíkt hlutverk. Nærtækt er að benda á að með 32. gr. núgildandi samningalaga er dómstólum ætlað að meta hvenær það sé óheiðarlegt að bera fyrir sig samning með hliðsjón af huglægri afstöðu loforðsmóttakanda er samningur komst á. Í athugasemd við þá grein segir m. a. svo:

„Vitanlega er með þessu mikið vald lagt í hendur dómstólanna, en hjá því verður ekki komist, enda má sama segja um margar ógildingarástæður aðrar, þar sem mikið er undir mat dómsins lagt.“

Þetta gildir auðvitað einnig hér.

Í veflestum gildandi ógildingarheimildum íslensks réttar er það skilyrði sett fyrir ógildingu, að löggjafningur leiði bersýnilega/augljóslega til ósanngjarnrar niðurstöðu, sbr. yfirlitið í IV. kafla hér að framan. Í 1. mgr. 6. gr. frumvarpsins er horfið frá þessari orðalagsnotkun og til samræmis við orðalagsnotkun í 36. gr. samningalaganna í Danmörku og Noregi er einvörðungu talað um að ósanngjarnt sé að bera samning fyrir sig. Hið nýja ákvæði er því samkvæmt orðanna hljóðan rýmra en gildandi reglur, þ. e. a. s. matið á því, hvað er ósanngjarnt, er ekki eins strangt. Af því leiðir svo aftur það, að heimildir dómstóla til að ógilda ósanngjarna samninga rýmkast með lögfestingu reglunnar.

Við beitingu reglunnar verða dómstólar að leggja til grundvallar almennt sanngirnismat, eins og þeir telja það vera á hverjum tíma. Sanngirnismatið, eins og heiðarleikamatið, getur breyst frá einum tíma til annars þannig að sanningsákvæði, sem í dag er sanngjarn, getur verið talið ósanngjarn eftir 20 ár og öfugt.

Það hefur verið benti á að dómstólar gætu sótt leiðbeiningar við sanngirnismat sitt til efnis frávikjanlegra réttarreglna, þar sem frávikjanleg lög séu mælikvarði á afstöðu löggjafans til þess, hvað sé edlilegt og sanngjarnt á því sviði sem þau taka til. Á þetta sjónarmið má að vissu marki fallast. Þó ber að hafa það í huga, að efni frávikjanlegra réttarreglna verður þó aldrei nema til leiðbeiningar að þessu leyti. Lögin eru frávikjanleg, sem þýðir að löggjafinn takmarkar ekki sanningsfrelsi manna á hinu tiltekna sviði. Það getur því ekki verið ósanngjarnt í sjálfu sér að víkja frá ákvæðum laganna.

Í greinargerðum með norsku og sænsku reglunum svo og í fræðiritum, sem um þau ákvæði fjalla, eru rakin til leiðbeiningar þau tilvik sem ætla má að oftast komi til álita að beita reglunum um.

Rétt er að fjalla nokkuð um þessi helstu tilvik hér. Um tæmandi talningu verður þó eðli málsins samkvæmt aldrei að ræða. Þá ber og að hafa það í huga, að í vissum tilvikum og við ákveðnar aðstæður geta sanningsákvæði, sem hér á eftir verða nefnd, átt rétt á sér og verið fyllilega edlileg og sanngjörn. Á sanngirnismatið mun því reyna fyrir dómstólunum í hverju einstöku tilviki.

2.1. Samningar sem andstæðir eru ófrávikjanlegum réttarreglum.

Sé samningur andstæður ófrávikjanlegum réttarreglum, verður honum að sjálfsgöðu vikið til hliðar með stöð í þeim reglum. Til þess þarf ekki aðrar ógildingarreglur. Þeirra getur hins vegar verið þörf þegar með samningum er verið að fara í kringum fyriræli ófrávikjanlegra réttarreglna eða þegar vafi leikur á um það, hvort ógilda má samning með beitingu ófrávikjanlegrar réttarreglu með löggjöfnun. Í slíkum vafatilvikum yrði reglu 6. gr. þessa frumvarps beitt ef skilyrði til þess að beita henni væru að öðru leyti uppfyllt.

2.2. Samningsákvæði sem veita öðrum samningsaðilja sjálfðæmi um þýðingarmikil atriði í samningssambandinu.

Um slík samningsákvæði mætti nefna allmörg dæmi og skulu hér nokkur tekin.

Fyrst má nefna samningsákvæði sem binda annan samningsaðilja við tilboð sitt í óeðlilega langan tíma eða án tímatakmarka á meðan hinn samningsaðilinn er óbundinn af því, hvort hann samþykkir eða hafnar tilboðinu. Hann getur þannig notfært sér vitneskju um breytingar á aðstæðum, eftir að tilboð er gefið, sem ráðið geta miklu um niðurstöðu samningsgerðarinnar. Sá aðili, sem bundinn er, getur hins vegar ekki á sama hátt breytt afstöðu sinni þrátt fyrir að forsendur tilboðsins séu e. t. v. gjörbreyttar.

Þá má nefna samningsákvæði sem veita öðrum samningsaðiljanum sjálfðæmi um það, hvaða atvik skuli valda því að greiðslur samkvæmt samningnum skuli hækka eða ekki.

Einnig má nefna samningsákvæði sem veita öðrum samningsaðiljanum sjálfðæmi um að ákvarða hvort atvik, sem hindrað geta efndir hans á samningnum, eiga að hafa svonefnd „force majeure“ áhrif eða ekki.

Enn fremur samningsákvæði sem veita öðrum samningsaðiljanum sjálfðæmi um það, hvort vankantar á samningsandlaginu skuli teljast gallar (í lögfræðilegri merkingu) eða ekki.

Loks má nefna samningsákvæði sem veitir banka eða annarri lánastofnun sjálfðæmi um að ákveða hvort framlögð trygging eða veð sé fullnægjandi eða ekki.

2.3. Samningar þar sem vanefndaheimildir eru takmarkaðar eða auknar með þeim hætti, að ósanngjarnt verður að teljast.

Sem dæmi um slíka samninga, sem eru nokkuð algengir, má nefna:

Samningsákvæði sem kveða á um að vanefnd annars samningsaðilja leiði til þess, að hinn samningsaðilinn öðlast óeðlilega miklar vanefndaheimildir, t. d. í formi févítis eða annarra úrræða, sem eru ósanngjarnar í samanburði við þær vanefndir sem um er að ræða. Er nefnt dæmi um slíkt hér að framan þar sem fjallað er um staðlaða kaupsamninga með eignarréttarfyrirvara.

Samningsákvæði um undanþágu frá bótaábyrgð. Slík ákvæði eru mjög algeng í mörgum tegundum samninga, einkum í samningum um sölu á vöru eða þjónustu. Í **fyrsta lagi** er til í dæminu, að seljandi vöru undanþiggi sig með öllu ábyrgð á gæðum söluhlutarins. Í **öðru lagi** undanþiggur annar aðilinn sig oft bótaskyldu, annaðhvort að öllu leyti eða að hluta. Dæmi þessa má finna í svonefndum ábyrgðarskírteinum sem fjallað er um hér að framan og notuð eru í viðskiptum hérlendis. Fræðimenn og dómstólar hafa verið sammála um það, að ef samningsaðili sá, sem hefur undanþegið sig bótaskyldu, eða einhver sem hann ber ábyrgð á, veldur tjóni af ásetningi eða stórkostlegu gáleysi, þá geti sá hinn sami ekki borið slíkt ákvæði fyrir sig. Með stöð í hinni nýju reglu, sem hér er lagt til að lögfest verði, yrði mögulegt að víkja til hliðar eða breyta slíkum samningsákvæðum, ef það yrði talið ósanngjarnt að bera þau fyrir sig, jafnvel þótt tjóni væri einungis valdið af minni háttar gáleysi. Í **þriðja lagi** undanþiggur annar samningsaðilinn sig stundum ábyrgð á tjóni með því að takmarka í samningi þá bótafjárhæð sem til greina kemur að greiða vegna tjóns, t. d. bindur það við verðmæti söluhlutar eða hluta af verðmæti hans.

Samningsákvæði af því tagi, sem hér voru nefnd, geta átt rétt á sér, en í öðrum tilvikum geta þau hins vegar leitt til ósanngjarnrar niðurstöðu. Niðurstaðan um það atriði yrði háð mati dómstóla hverju sinni.

2.4. Verðákvæði í samningum.

Beita má reglum frumvarpsins til að breyta verðákvæðum í samningi. Svo sem fyrr er rakið mundi með lögfestingu reglunnar vera náð samræmi milli einkaréttarlegra heimilda til að ógilda eða breyta ósanngjörnum samningsákvæðum og reglum opinbers réttar samkvæmt lögum nr. 56/1978, sem fyrr er fjallað um.

Oftast mundi vafalaust þörf á því að beita reglunni um óeðlilega hátt endurgjald í samningi. Rétt er þó að vekja athygli á því, að reglan er ekki einskorðuð við slíkt. Einnig mætti beita reglunni til þess að leiðrétta of lágt verð. Er þá líklegt að helst mundi reyna á ákvæðið varðandi endurgjald í samningum sem gerðir hafa verið til langs tíma og gera ekki ráð fyrir rétti til endurskoðunar. Eru hér höfð í huga t. d. þau tilvik þegar endurgjald í samningi hefur rýrnað vegna minnkandi verðgildis gjaldmiðils eða þegar aukinn kostnaður, t. d. hráefnis- eða vinnslukostnaðar, veldur því, að endurgjald verður svo lágt að ósanngjarnt má telja.

Mat á því, hvort verðákvæði er ósanngjarnt eða ekki, verður háð mati dómstóla hverju sinni. Í þessum efnum sem öðrum, er varða beitingu hinnar nýju reglu 6. gr. frumvarpsins, er til þess ætlast, að dómstólar gæti fyllstu varúðar.

2.5. Gerðardómsákvæði.

Hægt er að beita reglu 6. gr. frumvarpsins gegn ósanngjörnum gerðardómsákvæðum. Slík ákvæði geta t. d. verið ósanngjörn bæði að því er varðar fyrirmæli um skiptingu kostnaðar af starfi gerðardómsins og skipan gerðardómsmanna.

2.6. Ýmis dæmi.

Loks má nefna samninga eða samningsákvæði sem opna öðrum samningsaðiljanum leið til að tengja saman **óskylda** samninga eða gera þá að forsendu hvorn fyrir öðrum. Dæmi um þetta er þegar heimilt er að segja samningi A upp vegna vanefnda á samningi B.

Því fer fjarri að þeir samningar, sem um er getið hér, **þurfi** í öllum tilvikum að vera ósanngjarnir. Dómstólar munu sjálfsagt fara varlega í því að hreyfa við slíkum samningum.

3. „Andstætt góðri viðskiptavenju.“

Ákvæði frumvarpsins heimilar einnig að samningur sé ógiltur eða honum breytt ef það væri andstætt góðri viðskiptavenju að bera hann fyrir sig. Það er einnig hér lagt á vald dómstóla að meta hverju sinni, hvað sé góð viðskiptavenja. Það er ekki víst, að þetta atriði komi til með að hafa mikla sjálfstæða þýðingu, en eðlilegt þykir að leggja til að hafa það með. Þar er farið að dæmi Norðmanna og Dana, en þetta atriði er ekki í sænska ákvæðinu.

4. Aðrir löggæringar.

Lagt er til að reglunni megi einnig beita um aðra löggæringa en samninga. Löggæringar eru taldar þær viljayfirlýsingar sem ætlað er að stofna rétt, breyta rétti eða fella niður rétt. Loforð er ein tegund löggæringa sem ætlað er að stofna rétt til handa loforðsmóttakanda. Samþykki hann loforðið er kominn á samningur. Samkvæmt þessu er reglum frumvarpsins ekki aðeins ætlað að taka til samþykktra loforða (samninga), heldur einnig t. d. til einhliða yfirlýsinga sem ætlað er að stofna rétt, breyta rétti eða fella niður rétt, t. d. gjafaloforða og ákvæða sem leggja skyldur á móttakanda þeirra.

II. Um 2. málsgrein.

Ákvæði 2. málsgreinar er svohljóðandi:

„Við mat á því, hvort samningur er ósanngjarn, skal líta til efnis samnings, stöðu samningsaðilja, atvika við samningsgerðina og atvika sem síðar komu til.“

Ákvæði þetta er efnislega að mestu í samræmi við sambærileg ákvæði í hinum nýju ógildingarreglum í samningalögum í Skandinavíu.

Við mat á því, hvort það er ósanngjarnt eða andstætt góðri viðskiptavenju að bera samninginn fyrir sig, verður því fyrst að líta til efnis viðkomandi samnings. Efnisatriði samnings hljóta að verða grundvallaratriði þegar meta skal hvort ósanngjarnt er að bera hann fyrir sig eða ekki. Um þetta efni má vísa til þess sem segir hér að framan.

Þá ber að líta til stöðu samningsaðiljanna. Þessi fyrirmæli eru í samræmi við upphaflegt markmið þessara reglna í skandinavískum rétti og að verulegu leyti einnig héraendis, þ. e. að styrkja réttarstöðu neytenda og annarra sem ætla má að hafi lakari samningsaðstöðu. Þó er rétt að ítreka það, að gildissvið reglnanna er ekki takmarkað við slík tilvik.

Að því er atvik við samningsgerð varðar er þess að geta, að reglur 28.—32. gr. samningalaganna og regla 7. gr. laga nr. 58/1960 veita nú þegar heimildir til þess að ógilda samning ef tiltekin (eða ótiltekin, sbr. 32. gr.) atvik voru fyrir hendi, þegar lofordið var gefið, og lofordið var gefið vegna þeirra. Rétt er hins vegar að hafa það í huga, að aðstæður eru ekki alltaf eins augljósar eða ótvírætt sannar og hin tilvitnuðu lagaákvæði krefjast. Eigi að síður getur verið ósanngjarnt að bera slíkan samning fyrir sig. Það er einkum í slíkum tilvikum sem regla 6. gr. frumvarpsins gæti átt við að þessu leyti. Er í því sambandi rétt að hafa í huga að ofangreindar reglur í 28.—32. gr. samningalaganna eru ekki tæmandi um möguleika til þess að ógilda löggerninga, svo sem kemur fram í athugasemdum þeim er fylgdu frumvarpi til samningalaganna á sínum tíma.

Loks er tekið fram í 2. mgr. 6. gr. frumvarpsins, að við mat á því, hvort talið verður ósanngjarnt að bera samning fyrir sig, skuli einnig taka tillit til atvika sem síðar komu til. Það er því ekki skilyrði fyrir beitingu reglunnar, að eitthvað hafi verið athugavert við það, hvernig samningurinn komst á, eða að það hefði verið ósanngjarnt að bera samninginn fyrir sig á því tímamarki sem hann var gerður. Aðstaðan getur því verið sú, að samningurinn sé gerður milli tveggja jafnsettra aðilja við fullkomlega eðlilegar aðstæður og efni hans sé við samningsgerðina sanngjarnt. Atvik, sem síðar koma til, geta þó leitt til þess, að talið yrði ósanngjarnt að bera hann fyrir sig. Í slíkum tilvikum yrði samkvæmt 2. mgr. 6. gr. frumvarpsins mögulegt að víkja samningi til hliðar í heild eða að hluta eða breyta efni hans. Að þessu leyti er reglan **mjög svo frábrugðin** reglum 28.—32. gr. smnl. 7/1936 og 7. gr. laga nr. 58/1960, sem byggja á tímamarki því sem greinir í 38. gr. smnl.

Meginregla 38. gr. laga nr. 7/1936 um þýðingu hugrænnar afstöðu löggerningsmóttakanda við samningsgerð mun því ekki hafa ýkjamikla þýðingu ef af lögfestingu hinnar nýju reglu verður. Ástæða þess er sú, að matið á því, hvort samningur fer í bága við regluna eða ekki, verður ekki lengur einskorðað við það tímamark, er samningur var gerður, heldur fært fram til efndadags.

Með stoð í réttarreglum um brostnar forsendur hefur mátt víkja til hliðar samningum vegna atvika sem komu til eftir samningsgerð. Strangar kröfur hafa þó verið gerðar til þess, að slíkt væri heimilt, svo sem rakið hefur verið hér að framan. Ljóst er að regla 6. gr. frumvarpsins mun taka til flestra þeirra tilvika sem samkvæmt gildandi rétti hafa verið felld undir reglur um brostnar forsendur. Um það, hvort nýja reglan kemur til með að byggja út réttarreglum um brostnar forsendur, skal ósagt látið. Eðlilegast er að dómstólar meti það, hvort áfram verður þörf að vitna til forsendureglna eða látið nægja að færa tilvik undir ákvæði hinnar nýju reglu.

III. Gildissvið reglunnar.

Verði ákvæði 6. gr. frumvarpsins að lögum hefur það sama gildissvið og aðrar reglur samningalaganna. Í stuttu máli má segja, að af 40. gr. samningalaga leiði að reglur laganna gildi um löggæringa á sviði fjármunaréttar. Reglurnar gilda því almennt ekki um löggæringa á sviði persónu-, erfða- og sífjaréttar né heldur í opinberum rétti. Að því er varðar samninga, sem gerðir eru af handhöfum opinbers valds, er það að segja, að þeir eru oft einkaréttarlegs eðlis og gilda þá reglur samningalaganna. Þetta á t. d. við ef seld er jörð, önnur fasteign eða lausafé.

Það er alkunna, að mörk fjármunaréttar og annarra réttarsviða eru ekki fyllilega skýr. Það hefur því ekki raunhæfa þýðingu að setja gildissviði nýju reglunnar of ákveðin mörk að þessu leyti. Benda má á það, að í greinargerð þeirri, sem fylgdi norska frumvarpinu til breytinga á samningalögnum, þegar hin nýja ógildingarregla var lögfest þar, var þess getið, að reglunni mætti beita með lögjöfnun á öðrum réttarsviðum. Ekki þykir varhugavert að hafa hér sama háttinn á, en dómstólar mundu meta það hverju sinni, hvort skilyrði lögjöfnunar væru fyrir hendi.

IV. Gildistaka — afturvirkni.

Það kann að valda nokkrum vafa, ef regla frumvarpsins verður lögfest, hvernig beita eigi henni á langtímasamninga, t. d. leigusamninga hvers konar, sem gerðir eru fyrir gildistöku þeirra. Enginn vafi er á því, að reglunni verður ekki beitt um samninga, sem eru að fullu efndir við gildistöku þeirra, og að reglunni verður að fullu beitt um samninga sem stofnað er til eftir gildistöku þeirra. Dómstólar verða að taka afstöðu til þess, hvort eða að hve miklu leyti þeir beita reglunum á samninga sem gerðir eru fyrir gildistöku þeirra en eru ekki að fullu efndir.

Hæpið er að nefna einhverjar leiðbeiningar í þeim efnum. Rétt er þó að hafa það í huga, að reglan heimilar dómstólum að taka tillit til aðstæðna, sem upp koma eftir gerð samnings, við mat á því, hvort sanngjarnt er að bera hann fyrir sig. Það sýnist því öldungis óeðlilegt að einskorða heimildina til þess að taka tillit til „atvika sem síðar komu til“ við þá samninga eina sem gerðir eru eftir gildistöku reglunnar. Væri þar um óeðlilega mismunun að ræða, einkánlega þegar þess er gætt, að setning hinnar nýju reglu skapar óhjákvæmilega óvissu um tilvist óskráðra réttarreglna um brostnar forsendur.

Rétt er einnig að benda á að í athugasemdum með norska frumvarpinu (NOU: 1979:32 bls. 49) er talið að beita megi reglunum um þessa samninga og að slíkt sé ekki andstætt 97. gr. norsku stjórnarskrárinnar um bann við afturvirkni laga. Á þessa skoðun er fallist í umsögn norska dómismálaráðuneytisins um frumvarpið (Ot. prp. nr. 5 bls. 43).

4. ÞÁTTUR. ATHUGASEMDIR VIÐ 7.—10. GR. FRUMVARPSINS.

Um 7. gr.

Ákvæði þetta er samhljóða ákvæði 37. gr. sml., að því þó frátöldu, að orðalag þess er samræmt við orðalag 6. gr. frumvarpsins. Er það gert með þeim hætti, að í stað orðanna „að hún skerði óhæfilega“ í gildandi ákvæði eru sett orðin „að hún skerði með ósanngjörnum hætti“. Ekki er þörf annarra breytinga á ákvæðinu.

Um 8. gr.

Ákvæðið er samhljóða 39. gr. gildandi sml., að öðru leyti en því, að tilvísun í 31. gr. er breytt í 32. gr. til samræmis við þær breytingar sem af frumvarpi þessu leiðir.

Um 9. gr.

Ákvæði þetta þarfnast ekki skýringa umfram það, sem fram kemur í I. þætti hér að framan.

Um 10. gr.

Þarfnast ekki skýringa.

Fylgiskjal.

Við samningu frumvarpsins fékk viðskiptaráðuneytið Ásgeir Jónsson, laganema, til að taka saman skrá yfir íslenska dóma þar sem reynt hefur á ógildingu samninga og er að finna í dómasafni Hæstaréttar. Skráin nær yfir dóma árin 1920–1984:

Efnisyfirlit.

- A. III. kafli samningalaga 7/1936 (sml.).
 - A. I. Dómar þar sem vitnað er í III. kafla sml. í heild sinni.
 - A. II. 29. gr. sml.
 - A. III. 30. gr. sml.
 - A. IV. 31. gr. sml.
 - A. V. 32. gr. sml.
 - A. VI. 35. gr. sml.
 - A. VII. 36. gr. sml.
 - A. VIII. 37. gr. sml.
- B. Misneyting.
 - (B. I. Tilskipun 27. maí 1859 og lög 10/1890).
 - B. II. 7. gr. laga 73/1933.
 - B. III. 7. gr. laga 58/1960.
- C. 232. gr. siglingalaga 56/1914,
202. gr. siglingalaga 66/1963 (sbr.
167. gr. siglingalaga 34/1985).
- D. 34. gr. váttryggingasamningalaga 20/1954.
- E. 29. gr. höfundalaga 73/1972.
- F. 11. gr. húsaleigulaga 44/1979.
- G. Ábúðarlög.
 - G. I. 36. gr. laga 87/1933.
 - G. II. 36. gr. laga 8/1951.
 - G. III. 36. gr. laga 36/1961.
- H. 2. gr. 2. mgr. laga 75/1917.
- I. Lög 39/1922 um lausafjárkaup (kpl.).
 - I. I. 5. gr. laga 39/1922.
 - I. II. 6. gr. laga 39/1922.
- J. Lög 60/1972, hjúskaparlögin.
 - J. I. 51. gr. laga 60/1972.
 - J. II. 54. gr. laga 60/1972.
- K. Brostnar forsendur.
- L. Nokkrir dómar er varða rangar forsendur.

A. I. Dómar þar sem vitnað er í III. kafla sml. í heild sinni:

1. **Hrd. 1940, 478** (482). Lóðarleiga. Jón Finnsson o. fl. gegn Verslunarfél. Steingrímsfjarðar. Ekki dæmt á grundvelli III. kafla.
2. **Hrd. 1965, 169** (172, 189, 191). Sala á jörð. Vigfús Helgason gegn menntamálaráðherra, fjármálaráðherra, sýslumanni Skagafjarðarsýslu, formanni Varmahlíðarfélagssins og skólanefnd héraðsskólans í Varmahlíð og til réttargæslu Páli Sigurðssyni o. fl. III. kafli sml. ekki talinn eiga við.
3. **Hrd. 1972, 100** (109). Skylda til greiðslu skipulagsgjalds. Ragnar Björnsson o. fl. gegn fjármálaráðherra f. h. ríkissjóðs. Í héraði var III. k. ekki talinn eiga við, frávisun í H.R.

4. **Hrd. 1975, 283** (290, 301). Eignaskiptasamningur. Hjónaskilnaður. Messíana Tómasdóttir gegn Ólafi Gíslasyni. Hafnað að III. k. sml. eigi við.
5. **Hrd. 1981, 910** (928). Lóðarleigusamningur. M. Bernharðsson skipasmíðastöð hf. gegn bæjarsjóði Ísafjarðar. Hafnað í héraði, ekki til álita í H.R. Sératkvæði.
6. **Hrd. 1981, 928** (939). Lóðarleigusamningur. Niðursuðuverksmiðjan hf. gegn bæjarsjóði Ísafjarðar. Hafnað í héraði, ekki til álita í H.R.
7. **Hrd. 1982 1921**. Sala á frímerkjum. Emilie J. Kvaran og Jakob S. Kvaran gegn Haraldí Sæmundssyni og Finni Kolbeinssyni. III. kafli ekki talinn eiga við. Sératkvæði.

A. II. 29. gr. sml.:

1. **Hrd. 1965, 169** (191). Sala á jörð. Aðilar: Sjá A. I. 2. Ekki talið að stefnandi hafi við samningsgerð verið beittur þvingunum, nauðung eða fortölum, þannig að valdi ógildi samnings.
2. **Hrd. 1972, 1013** (1019). Gildi skuldayfirlýsingar. North Starlight Export Corporation gegn Ásgeiri H. Magnússyni. Frávísun í héraði og H.R.
3. **Hrd. 1977, 766** (777). Kaupsamningur. Fasteign. Helgi Pétursson gegn Sigurði Jónssyni. Því hafnað að 29. gr. ætti við.
4. **Hrd. 1981, 1398**. Gildi veðskuldabréfs. Olíuverslun Íslands hf. og Skúli Pálsson gegn Braga Jónssyni o. fl. Hafnað að 29. gr. ætti við. Sératkvæði.
5. **Hrd. 1984, 325** (327). Verklaun. Læknabjónustan sf. gegn borgarstjóranum í Reykjavík f. h. borgarsjóðs. Í sératkvæði í H.R. segir að stefnda hafi ekki „tekist að sanna nein þau atvik eða aðstæður, sem geri verkbeiðnir þessar marklausar“. Ekki er beint vitnað til 28. eða 29. gr. sml., en þetta orðalag kynni að benda til þess að dómari hafi haft þær í huga.

A. III. 30. gr. sml.:

1. **Hrd. 1932, 828**. Bátaviðskipti. Friðrik K. Magnússon gegn Böðvari Jónssyni. Sýkna í H.R., dæmt í héraði.
2. **Hrd. 1947, 293**. Úteyjarðómur. Gildi byggingarbréfs og samnings varðandi fasteign. Jónas Hvannberg gegn Skapta Davíðssyni og Davíð Jóhannessyni. 30. gr. ekki talin eiga við. Sératkvæði.
3. **Hrd. 1958, 381**. Endurgreiðslukrafa. Bifreiðaviðskipti. Björn Mekkinósson gegn Vigfúsi Sigurðssyni og Sigurbjarti Vilhjálmssyni. Talin heyra undir 30. gr. Sératkvæði.
4. **Hrd. 1964, 900**. Bifreiðaviðskipti. Víxlar. Rolf Johansen gegn Gísla Júlíussyni. Átti ekki undir 30. gr.
5. **Hrd. 1969, 663**. Gildi veðskuldabréfs. Bifreiðaviðskipti. Matthías Andrésón gegn Emilíu Guðlaugsdóttur. Í héraði var 30. gr. ekki talin eiga við. Krafa talin fallin niður, í H.R., fyrir tómiæti, enda ekki svik höfð í framm.
6. **Hrd. 1970, 884**. Ógildi loforðs. Friðrik Ólafsson gegn Matvælaíðjunni hf. Ekki tekin bein afstaða til þess hvort 30. gr. ætti við.
7. **Hrd. 1973, 789**. Bifreiðaviðskipti. Ólafur Gunnarsson gegn Jóni Ármanni Sigurjónssyni. Ekki talið að 30. gr. ætti við.
8. **Hrd. 1974, 1136**. „Sama“ mál og A. III. 7. Sama niðurstaða.
9. **Hrd. 1976, 563**. Ábyrgð ríkissjóðs vegna mistaka við afsagnargerð víxla. Landsbanki Íslands (Ísafirði) gegn fjármálaráðherra. Ekki talið eiga undir 30. gr.
10. **Hrd. 1977, 766** (777). Kaupsamningur. Fasteign. Aðilar: Sjá A. II. 3. Ekki talið eiga undir 30. gr.
11. **Hrd. 1979, 1331** (1334). Víxlamál. Alexander Sigurðsson og Sig. Guðbrandsson gegn Landsbanka Íslands. Ekki dæmt um það beint hvort 30. gr. ætti við.

3. **Hrd. 1953, 182.** Ábúðarréttur og kaupréttur á jörð. Hreinn Sigtryggsson gegn Aðalbjörgu Jakobsdóttur o. fl. Talið að ætti undir 32. gr.
4. **Hrd. 1954, 69.** Húsaleigusamningur. Ragnheiður Magnúsdóttir gegn Skarphéðni Jósepsyni. 32. gr. talin eiga við í máli þessu.
5. **Hrd. 1954, 433** (436). Krafa um barnsmeðlag. Aðilar: Sjá A. IV. 3. Dæmt á öðrum forsendum en 32. gr., en sjá sératkvæði.
6. **Hrd. 1958, 381.** Endurgreiðslukrafa. Bifreiðaviðskipti. Aðilar: Sjá A. III. 3. Talið heyra undir 32. gr. í héraði auk 30. gr. Í H.R. aðeins vísað til 30. gr. Sératkvæði.
7. **Hrd. 1960, 447** (454). Jarðarleiga. Aðilar: Sjá A. IV. 4. Ekki dæmt á forsendum 32. gr., en sérstaklega er minnst á 32. gr. í sératkvæði á bls. 454 og hafnað þar.
8. **Hrd. 1963, 128** (133, 136). Ákvæði tryggingabréfs um mynt. Fjármálaráðherra gegn Landsbanka Íslands (Ísafirði). Í héraði var hafnað að 32. gr. ætti við, en ekki til umfjöllunar í H.R.
9. **Hrd. 1964, 900.** Bifreiðaviðskipti, víxlar. Aðilar: Sjá A. III. 4. 32. gr. ekki talin eiga við.
10. **Hrd. 1965, 314** (318). Innistæðulaus tékki. Björn Ársælsson gegn Gjaldheimtunni í Reykjavík. 32. gr. talin eiga við.
11. **Hrd. 1965, 333** (350, 352). Krafa um skiptingu húseignar í eignarhlutföll. Jón Gíslason gegn Einari Bjarnasyni. Ekki talið heyra undir 32. gr. í héraði. Héraðsdómur ómerktur af réttarfarsástæðum í H.R.
12. **Hrd. 1965, 441.** Samningur um afsal útflutningsbóta. Torfi Bryngeirsson og Jón Bryngeirsson gegn Hraðfrystistöð Vestmannaeyja. 32. gr. talin eiga við.
13. **Hrd. 1967, 138** (154). Samningar um veiðileyfi. Guðmundur Agnar Ásgeirsson gegn Gústaf A. Sveinssyni f. h. Vittario Gallia. Talið varða við 32. gr. í héraði, ekki nefnt í H.R.
14. **Hrd. 1969, 921.** Skiptamál. Hafsteinn Jóhannsson gegn skiptaráðandanum í Kópavogi f. h. þrotabús Stálskipasmiðjunnar hf. Talið heyra undir 32. gr. í héraði, ekki minnst á 32. gr. í H.R.
15. **Hrd. 1969, 1213** (1217, 1223). Samningur um lausn veðbands. Sigurður Helgason gegn Herði Helgasyni. 32. gr. ekki talin eiga við.
16. **Hrd. 1970, 884.** Ógildi loforðs. Aðilar: Sjá A. III. 6. Hvorki H.R. né héraðsdómur tók beina afstöðu til þess hvort 32. gr. ætti við.
17. **Hrd. 1972, 100** (108–9). Skylda til greiðslu skipulagsgjalds. Ragnar Björnsson o. fl. gegn fjármálaráðherra. 32. gr. ekki talin eiga við.
18. **Hrd. 1972, 231** (241). Vátryggingarsamningur. Sverrir Sædal Kristjánsson gegn Sjóvátryggingarfélagi Íslands hf. Ekki beint tekin afstaða til þess hvort 32. gr. ætti við, en gæti falist í niðurstöðu í héraði, staðfest í H.R.
19. **Hrd. 1973, 254** (260). Kaupsamningur varðandi lóð. Gatnagerðargjald. Aðilar: Sjá A. IV. 6. 32. gr. ekki talin eiga við (í héraði). H.R. vísaði máli heim í hérað vegna réttarfarságalla.
20. **Hrd. 1974, 299.** Gildi byggingarbréfs. Pétur Andrésson gegn Útvegsbanka Íslands. Í héraði var ekki talið að 32. gr. ætti við, en aðrar forsendur voru fyrir niðurstöðu H.R.
21. **Hrd. 1974, 1136.** Ógildi loforðs. Aðilar: Sjá A. III. 7. Í héraði var ekki talið að 32. gr. ætti við. Frávísun í H.R. þar sem áfrýjunarfrestur var liðinn.
22. **Hrd. 1975, 532.** Gjafagerningur. Guðmundur Þ. Ólafsson gegn fulltrúaráði Sjómannadagsins í Reykjavík og Hafnarfirði. 32. gr. ekki talin eiga við.
23. **Hrd. 1976, 563.** Aðilar: Sjá A. III. 9. Ábyrgð ríkissjóðs vegna mistaka við afsagnargerð víxla. Því hafnað að 32. gr. ætti við.
24. **Hrd. 1977, 766.** Kaupsamningur. Fasteign. Aðilar: Sjá A. II. 3. Því hafnað að 32. gr. ætti við.

12. **Hrd. 1981, 10.** Kaupsamningur. Fasteign. Ríkharður J. Björgvinsson gegn Jóhannesi Sveinbjörnssyni og Jóni Oddssyni. Málinu vísað frá í héraði, því hrundið í H.R.
13. **Hrd. 1982, 1306.** Umboðssala. Bifreið. Skarphéðinn Einarsson gegn Bílasölunni Braut hf. 30. gr. ekki talin eiga við. Málinu vísað frá í héraði, því hrundið í H.R.
14. **Hrd. 1982, 1319** (1306). Bifreiðavíðskipti. Skarphéðinn Einarsson gegn Hafsteini Heiðari Haukssyni f. h. bílasölnnar Brautar sf. o. fl. Í héraði er talið að S. E. hafi gengið að verðtilboði H. H. H. vegna blekkinga hans, sbr. 30. gr. sml. Í H.R. ekki talið ljóst hvort samningur komst á, enda skipti það engu þar sem sá samningur hefði verið ógildanlegur.
15. **Hrd. 1983, 2134** (2145–2148). Búskipti. Kaupmáli. K gegn M. Ekki talið að K hafi pagað yfir áformum sínum né að meginsjónarmið 30. gr. eigi við að öðru leyti.
16. **Hrd. 1983, 1867** (1892). Fasteignasala. Krafa um ógildingu kaupsamnings. Jón Oddsson gegn Ríkharði J. Björgvinssyni o. fl. Ekki færðar sönnur að því að atvik máls séu þannig að 30. gr. sml. eigi við og valdi ógildi samnings. Í H.R. var aðallega krafist riftunar á sama grundvelli og ógildingar í héraði, hafnað með vísan til niðurstöðu héraðsdóms.
17. **Hrd. 1984, 165** (171). Hjón. Kaupmáli. Skipti. Kristinn Grétar Jónsson gegn Sonju Hennýju Jónsdóttur. Ekki fallist á að kröfur sóknaraðila (K. G. J.) eigi stöð í 30. gr. sml.

A. IV. 31. gr. sml.:

1. **Hrd 1947, 293.** Úteyjarbómur. Gildi byggingarbréfs og samnings varðandi fasteign. Aðilar: Sjá A. III. 2. 1. mgr. 31. gr. talin eiga við með lögjöfnun.
2. **Hrd. 1947, 535.** Húsaleigusamningur, Jón Jóhannsson gegn Valdimar K. Árnasyni. 31. gr. talin eiga við.
3. **Hrd. 1954, 433** (436). Krafa um barnsmeðlag. Dánarbú Þóru Helgadóttur gegn Jóni Birni Benjamínssyni. Dæmt á öðrum forsendum en 31. gr., en ath. sératkvæði.
4. **Hrd. 1960, 447** (458). Jarðarleiga. Jón Andrés�on gegn Guðjóni Ólafssyni. 31. gr. ekki talin eiga við.
5. **Hrd. 1969, 188.** Slysaftrygging. Trygging hf. gegn Síldarútvegsnefnd. Því hafnað að hægt væri að beita 31. gr.
6. **Hrd. 1973, 254** (260). Kaupsamningur varðandi lóð. Gatnagerðargjald. Guðný Jóhannsdóttir gegn Þórði Auðunssyni. Hafnað í héraði að 32. gr. ætti við. H.R. ómerkti héraðsdóm með hliðsjón af réttarfarsreglum.
7. **Hrd. 1976, 974** (981). Björgun. Útgerðarfélag Akureyrar hf. gegn Landhelgisgæslu Íslands. Ekki talin heyra undir 31. gr.
8. **Hrd. 1978, 166.** Samningar um fasteign. Þór Guðmundsson gegn Jóhanni Þorgeirssyni. 31. gr. talin eiga við. Sératkvæði.
9. **Hrd. 1983, 2134** (2147). Búskipti. Kaupmáli. K gegn M. Í héraði var talið að efni kaupmálans hafi orðið annað en sameiginlegt markmið K og M var í því efni og skyldi því víkja skv. grunnrökum 31. og 32. gr. laga 7/1936. Þessu var hrundið í H.R.
10. **Hrd. 1984, 49.** Lóðarleiga. Valtýr Stefánsson gegn Félagi landeigenda Ytri-Njarðvíkurhverfis með Vatnsnesi. Í H.R. segir að gjalddagi leigunnar sé 31. janúar ár hvert. „Er ekki sannað, að þetta sé misritun. Ekki er heldur fram komið, að slík misritun, þótt sönnuð teldist, hefði áhrif á gjalddagann eftir 31. gr. 1. mgr. samningalaga nr. 7/1936.“

A. V. 32. gr. sml.:

1. **Hrd. 1947, 293.** Úteyjarbómur. Gildi byggingarbréfs og samnings varðandi fasteign. Aðilar: Sjá A. III. 2. 32. gr. ekki talin eiga við í héraði, ekki sérstaklega tilgreind í H.R.
2. **Hrd. 1947, 538.** Húsaleigusamningur. Aðilar: Sjá A. IV. 2. Ekki talið að 32. gr. eigi við.

25. **Hrd. 1978, 166.** Samningur um fasteign. Aðilar: Sjá A. IV. 8. Í héraði var því hafnað að 32. gr. ætti við, ekki sérstaklega nefnt í H.R., en 31. gr. talin eiga við sératkvæði.
26. **Hrd. 1979, 360** (376). Lausafjárkaup. Samningur um netakaup. Fradis Ltd. gegn Jóni Eggertssyni f. h. Netanausts. 32. gr. talin eiga við.
27. **Hrd. 1979, 1369** (1372, 1382). Hjón, lögskilnaðarleyfi, búskipti við skilnað. Ómar Egilsson gegn Katrínu Indíönu Valentínusdóttur. Í héraði var 32. gr. ekki talin eiga við, en Ó. E. taldi sig beittan þrýstingi og villandi fortölum til þess að fá sig til að gera samninginn og væri þar af leiðandi óheiðarlegt að beita samningnum. H.R. staðfesti héraðsdóm að þessu leyti.
28. **Hrd. 1980, 957.** Ógildi samnings. Sparisjóðsbækur. Sigurður M. Helgason, skiptaráðandi f. h. dánarbús Guðmundar J. Magnússonar gegn Hreiðari Svavarssyni og Jóni Skaftasyni yfirborgarfógeta f. h. dánarbús Margeirs Jóns Magnússonar. 32. gr. talin eiga við.
29. **Hrd. 1980, 1068.** Ráðningarsamningur. Einar Valur Ingimundarson gegn heilbrigðisráðherra og fjármálaráðherra. 32. gr. ekki talin eiga við.
30. **Hrd. 1980, 1291** (1315, 1316). Leigusamningur um veiði. Kjartan Jónsson gegn Veiðifélagi Pverár. 32. gr. ekki talin eiga við.
31. **Hrd. 1980, 1415.** Kaupsamningur. Fasteign. A gegn B. 32. gr. ekki talin eiga við, sjá misneytingu.
32. **Hrd. 1981, 10.** Kaupsamningur. Fasteign. Aðilar: Sjá A. III. 12. Minnst á 32. gr., en vísað frá í héraði vegna réttarfarsgalla. H.R. vísaði máli heim í hérað.
33. **Hrd. 1981, 1323.** Gildi veðsetningar. Lántaka. Alexander Sigurðsson gegn Landsbanka Íslands. 32. gr. ekki talin eiga við.
34. **Hrd. 1981, 1398.** Gildi veðskuldabréfs. Aðilar: Sjá A. II. 4. 32. gr. ekki talin eiga við. Sératkvæði.
35. **Hrd. 1981, 1540** (1550). Veðtrygging. Tryggingarbréf. Raftækjaverksmiðjan hf. gegn Sementsverksmiðju ríkisins. Ekki sérstaklega vikið að ákvæðinu sjálfu í dómsniðurstöðum. Ath.: Sératkvæði gæti bent til 32. gr.
36. **Hrd. 1982, 428** (436). Sala á jörð. Ingvar Gýgjar Jónsson o. fl. gegn Friðriki Stefánssyni Í héraði var því hafnað að 32. gr. ætti við, en í H.R. var málinu vísað frá héraðsdómi.
37. **Hrd. 1982, 613.** Alviðrumálið. Riftun gjafagernings. Því hafnað í héraði að 32. gr. ætti við, ekki málsástæða í H.R., sbr. bls. 615. Sératkvæði.
38. **Hrd. 1982, 1921** (1929). Sala á frímerkjum. Aðilar: Sjá A. I. 7. Því hafnað að 32. gr. ætti við, en í sératkvæði er 32. gr. talin eiga við, sbr. bls. 1929.
39. **Hrd. 1983, 89.** Krafa um ógildingu fjárskipta hjóna við lögskilnað. Sigrún Jónsdóttir gegn Stefáni Jóhannssyni. Talið ósannað að 32. gr. ætti við.
40. **Hrd. 1983, 2134** (2147). Hjón. Kaupmáli. Skipti. K gegn M. Ekki talið sannað að ásetningur hafi verið hjá K að skilja við M er kaupmáli var gerður og þar af leiðandi ekki fallist á að 32. gr. ætti við í þessu sambandi, staðfest í H.R. En í héraði var talið að kaupmáli ætti að víkja skv. grunnrökum 31. og 32. gr. sml., hrundið í H.R., sjá A. IV. 9.
41. **Hrd. 1984, 165** (171). Hjón. Kaupmáli. Skipti. Aðilar: Sjá A. III. 17. Ekki talið að við gerð kaupmálans hafi varnaraðili þegar verið búinn að ákveða að leita eftir skilnaði og 32. gr. sml. átti þar af leiðandi ekki við.
42. **Hrd. 1983, 1867** (1892). Fasteignasala. Krafa um ógildingu kaupsamnings. Aðilar: Sjá A. III. 16. Ekki færðar sönnur að því að atvik máls séu þannig að 32. gr. sml. eigi við og valdi þar með ógildi samnings. Í H.R. var aðallega krafist riftunar á sama grundvelli og ógildingar í héraði, hafnað í H.R. með vísan til raka héraðsdóms.

A. VI. 35. gr. sml.:

1. **Hrd. 1945, 220.** Endurgreiðslukrafa. Bifreiðaviðskipti. Kristján Guðmundsson gegn Þórhalli Arnórssyni. Hafnað í héraði að 35. gr. ætti við, ekki til umfjöllunar í H.R.
2. **Hrd. 1947, 520.** Verksamningur. Fávíti vegna vanefnda. Tryggvi Ófeigsson gegn Sveinbirni Kristjánssyni. Fávíti lækkað á grundvelli 35. gr.
3. **Hrd. 1950, 225** (226). Kjarasamningur. Útgerðarfélag Sauðárkróks gegn Magnúsi Guðmundssyni. Ekki ástæða til lækkunar skv. 35. gr.
4. **Hrd. 1956, 209** (213). Kaupsamningur. Fasteign. Jón Lárusson gegn Hjörleifi Jónssyni. Fávíti fært niður á grundvelli 35. gr.
5. **Hrd. 1962, 392** (395). Bæjarútgerð Neskaupstaðar gegn Magnúsi Hagalín Gíslasyni. Ekki vikið sérstaklega að 35. gr. í niðurstöðum í héraðsdómi né H.R., en í sératkvæði er vikið að 35. gr.: „... verður upphæð þessi ekki talin bersýnilega ósanngjörn, sbr. 35. gr. laga nr. 7/1936“.

A. VII. 36. gr. sml.:

1. **Hrd. 1945, 220.** Endurgreiðslukrafa. Bifreiðaviðskipti. Aðilar: Sjá A. VI. 1. Hafnað að hægt væri að beita 36. gr.
2. **Hrd. 1970, 700.** Eignarréttarfyrrvari. Innsetningargerð. Halldór Laxdal f. h. Radíó-búðarinnar gegn Kristínu Þórðardóttur o. fl. Í fógætarétti segir að seljandi hafi ekki viljað bjóða fram endurgreiðslu þess fjár er kaupandi greiddi. H.R. felldi úrskurð fógæta úr gildi og þar segir að það eigi ekki undir fógæta að ljúka dómsorði á skuldaskil aðila vegna tækiskaupsins skv. 36. gr. sml.

A. VIII. 37. gr. sml.:

1. **Hrd. 1939, 365.** Atvinnuréttindi. Jóhanna Goldstein-Ottósson gegn Helgu Sigurðsson. Talið falla undir 37. gr. í héraði og stefndu bannað að reka starfsstöð í Reykjavík og nágrenni í tvö ár frá því hún fór úr þjónustu stefnanda. Í H.R. var talið að hæfilegt væri að slíkt bann stæði í eitt ár, sbr. 37. gr. sml., en þar sem aðaláfrýjandi hefði rekið starfsemi sína í 8–9 mánuði og bundin þar af leiðandi við ýmsa samninga þótti eins og á stóð rétt að hún greiddi gagnáfrýjanda bætur. Bæði í héraði og H.R. er samningi aðila vikið til hliðar að hluta.

B. Misneyting:

B. I. Tilskipun 27. maí 1859 og lög 10/1890:

1. **Hrd. 1937, 91** (94). Vaxtataka. Sturla Jónsson gegn Hrefnu Sigurgeirsdóttur. Meiri hluti H.R. synjaði um endurheimtu okurvaxta þar sem lög 73/1933 öðluðust gildi eftir að atburðir þessa máls áttu sér stað. Sératkvæði.

B. II. 7. gr. laga 73/1933 (fyrri okurlögin):

1. **Hrd. 1941, 276** (278, 279). Skaðabótakrafa út af síldarsölu. Ingvar Vilhjálmsson f. h. eigenda m/b Jóns Þorlákssonar gegn Síldarverksmiðjum ríkisins. Ósannað að stefnandi hafi verið beittur þvingunum.
2. **Hrd. 1942, 99** (103). Fasteignasala. Okurlán. Carl Chr. Aug. Jensen gegn Sigurði Berndsen. Hafnað.
3. **Hrd. 1947, 293.** Úteyjarðómur. Samningur varðandi fasteign. Jónas Hvannberg gegn Skapta Davíðssyni og Davíð Jóhannessyni. Hafnað að um misneytingu hafi verið að ræða. Sératkvæði.
4. **Hrd. 1947, 535** (538). Leigusamningur. Krafa um útburð. Jón Jóhannsson gegn Valdimar K. Árnasyni. Hafnað í héraði, ekki til umfjöllunar í H.R.

5. **Hrd. 1950, 229** (236). Ágreiningur um verðlagningu eigna, sem stofnandi hlutfélags hafði afhent félaginu. J. K. Havsteen & Co. hf. gegn Júlíusi K. Havsteen. Í héraði er þess getið að ekki hafi því verið haldið fram að nauðung, svik eða 7. gr. laga 73/1933 ætti við um samning aðila.
6. **Hrd. 1953, 623**. Leiga á jörð. Steingrímur Benediktsson og Þórir Benediktsson gegn Orku hf. Hafnað að 7. gr. ætti við.
7. **Hrd. 1954, 69**. Húsaleigusamningur. Ragnheiður Magnúsdóttir gegn Skarphéðni Jósepssyni. 7. gr. talin eiga við.
8. **Hrd. 1955, 239**. Víxilkaup. Okur. Ákærvaldið gegn Herði Ólafssyni. Í héraði er talið að brot geti átt undir lög 73/1933 almennt. (Sjá Hrd. 1958, 536, Hrd. 1959, 313, og Hrd. 1960, 519.)
9. **Hrd. 1959, 274**. Víxlar. Ákærvaldið gegn Brandi Brynjólfssyni. Í héraði er víða vitnað almennt til laga 73/1933, hafnað að um brot gegn þeim væri að ræða, staðfest í H.R.
10. **Hrd. 1960, 447** (454). Jarðarleiga. Jón Andrésón gegn Guðjóni Ólafssyni. Í sératkvæði er ekki talið að erfðaleigusamningurinn verði ógiltur með tilliti til 7. gr., ekki tekið á þessu atriði hjá meiri hluta H.R.
11. **Hrd. 1960, 836**. Húsaleiga. Leifur Böðvarsson gegn Ólafi Guðmundssyni. Ekki dæmt á grundvelli 7. gr. heldur 13. gr. húsaleigulaga nr. 39/1943.
12. **Hrd. 1964, 900** (906). Bifreiðaviðskipti. Víxlar. Rolf Johansen gegn Gísla Júlíussyni. 7. gr. ekki talin eiga við.
13. **Hrd. 1965, 169** (191). Sala á jörð. Aðilar: Sjá A. I. 2. 7. gr. ekki talin eiga við.
14. **Hrd. 1965, 441** (447). Samningur um afsal útflutningsbóta. Torfi og Jón Bryngeirssynir gegn Hraðfrystistöð Vestmannaeyja. 7. gr. ekki talin eiga við, en hins vegar 32. gr. sml.

B. III. 7. gr. laga 58/1960 (núgildandi okurlög):

1. **Hrd. 1972, 455** (476). Samningur um kaup á fiski. Fiskimjölsverksmiðjan í Vestmannaeyjum hf. gegn Karli Jónssyni og Jóni Ingiberssyni f. h. þrotabús Friðriks Jörgensens. Stefndi (í héraði) reisir málsókn sína m. a. á 7. gr., en ekki er vikið að því í dómsniðurstöðum í héraði né H.R.
2. **Hrd. 1973, 254** (260). Kaupsamningur um lóð. Gatnagerðargjald. Guðný Jóhannsdóttir gegn Þórði Auðunssyni. 7. gr. ekki talin eiga við í héraði. Heimvísun í H.R.
3. **Hrd. 1976, 546** (555). Samningur um prentun. Tímaritið Skák gegn Ingólfsprenti hf. Stefndi (T. S.) vitnaði til 7. gr., ekki fjallað sérstaklega um það í dómsniðurstöðum.
4. **Hrd. 1977, 766** (777). Kaupsamningur. Fasteign. Helgi Pétursson gegn Sigurði Jónssyni. Því hafnað að 7. gr. eigi við.
5. **Hrd. 1980, 957** (960, 966). Samningur. Sparisjóðsbækur. Sigurður M. Helgason, f. h. dánarbús Guðm. Jóns Magnússonar gegn Hreiðari Svavarssyni og Jóni Skaftasyni f. h. dánarbús Margeirs Jóns Magnússonar. 7. gr. ekki talin eiga við í héraði, 32. gr. sml. talin eiga við í H.R.
6. **Hrd. 1980, 1415**. Kaupsamningur. Fasteign. B gegn A. Talið að 7. gr. ætti við.
7. **Hrd. 1981, 10** (15). Kaupsamningur og afsal. Fasteign. Málinu vísað frá héraði sökum réttarfarságalla, því hrundið í H.R.
8. **Hrd. 1981, 1398** (1399). Gildi veðskuldabréfs. Olíuverslun Íslands hf. og Skúli Pálsson gegn Braga Jónssyni o. fl. Í héraði er veðskuldabréf dæmt ógilt þar sem viðtakandi hafði ekki verið í góðri trú um gildi þess, en í H.R. er sérstaklega getið um að 7. gr. eigi ekki við. Sératkvæði.
9. **Hrd. 1982, 613** (615, 647, 650). Alviðrumálið. Riftun gjafagernings. Því hafnað í héraði að 7. gr. eigi við (bls. 650), ekki málsástæða í H.R. Sératkvæði.

10. **Hrd. 1982, 1306** (1316). Umboðssala. Bifreið. Skaphéðinn Einarsson gegn Hafsteini Heiðari Haukssyni o. fl. f. h. Bílasölunnar Brautar hf. Því hafnað í héraði að 7. gr. eigi við, ekki til umfjöllunar í H.R.
11. **Hrd. 1982, 1921** (1927). Lausafjárkaup. Frímerki. Emilie J. Kvaran og Jakob S. Kvaran gegn Haraldi Sæmundssyni og Finni Kolbeinssyni. Því hafnað að 7. gr. eigi við. Sér- atkvæði (32. gr. sml.).
12. **Hrd. 1983, 89**. Krafa um ógildingu fjárskipta hjóna við lögskilnað. Sigrún Jónsdóttir gegn Stefáni Jóhannssyni. Ósannað að ógildingarástæða 32. gr. eigi við.
13. **Hrd. 1983, 2134** (2147). Búskipti. Kaupmáli K gegn M. Ekki talið að kaupmáli hafi orðið til á þann hátt að brjóti gegn 7. gr. laga 58/1960.
14. **Hrd. 1984, 165** (171). Aðilar: Sjá A. III. 17. Ekki sýnt að þau atvik, sem verða að vera fyrir hendi svo 7. gr. laga 58/1960 sé beitt, hafi verið til staðar er kaupmálinn var gerður.
15. **Hrd. 1983, 1867** (1892). Fasteignasala. Krafa um ógildingu kaupsamnings. Aðilar: Sjá A. III. 16. Ekki færðar sönnur á að atvik máls væru þannig að valdi ógildi samnings eftir 7. gr. laga 58/1960. Aðallega krafist riftunar samningsins í H.R. á sama grundvelli og krafist var ógildingar samningsins í héraði, hafnað í H.R. með vísun til héraðsdóms.

C. 232. gr. siglingalaga 56/1914, 202. gr. siglingalaga 66/1963 (167. gr. siglingalaga 34/1985):

1. **Hrd. 1953, 63** (64, 70). Bjarglaun. Þorvaldur Guðjónsson f. h. eigenda v/s Leós gegn Gunnari Guðjónssyni f. h. eigenda e/s Carolia o. fl. Björgunarsamningur ógiltur með skírskotun til 1. mgr. 232. gr.
2. **Hrd. 1972, 23**. Bjarglaun. Jón Gíslason hf. gegn Hafsteini Jóhannssyni vegna sjálfs sín og áhafnar m/b Eldeyjar. Ekki vitnað í 202. gr. laga 66/1963, en talað um: „... hæfilega þóknun ...“ í dómi H.R.

D. 34. gr. váttryggingasamningalaga 20/1954:

1. **Hrd. 1966, 262**. Húftrygging bifreiðar, tjón. Váttryggingarfélagið hf. gegn Jóhanni Karlssyni. 34. gr. talin eiga við.
2. **Hrd. 1968, 1146**. Dánarbætur. Váttrygging. Ríkharður Kristjánsson o. fl. gegn Ásum hf. og til réttargæslu Brunabótafélagi Íslands. Ekki vitnað í 34. gr. en í H.R. er að finna orðalagið: „... enda er sú niðurstaða í samræmi við góðar venjur í váttryggingar- málum...“
3. **Hrd. 1972, 734**. Húftrygging bifreiðar. Benedikt Svavarsson gegn Lindu Arvids og Tryggingamiðstöðinni hf. Ekki talið að fram hafi komið nægileg rök fyrir því, að skilyrði væru til að beita 34. gr.

E. 29. gr. höfundalaga 73/1972:

1. **Hrd. 1979, 511 og 1224**. Bragi hf. gegn aðstandendum Einars Benediktssonar. Stefnu nefna 29. gr. sem málsástæðu, en þessi tvö mál fjalla ekkert um þetta atriði, heldur vitnaskyldu lækna.
2. Bæjarþingsmálið 238/1978 (dómsuppsaga 14. desember 1982). Erfingjar Einars Bene- diktssonar gegn Braga hf. Stefnendur töldu hinn umdeilda samning vera bersýnilega ósanngjarnan og brjóta gegn góðum venjum í höfundaréttarmálum, sbr. 29. gr. Stefndi taldi stefnendur ekki hafa málshöfðunarrétt vegna brota á 29. gr., sbr. 2. mgr. 59. gr. höfundalaga skv. gagnályktun. Í niðurstöðum héraðsdóms er ekkert minnst á 29. gr. höfundalaga.

F. 11. gr. húsaleigulaga 44/1979:

Enginn dómur er í dómasafni H.R. varðandi 11. gr. laga 44/1979.

1. **Hrd. 1955, 633.** Húsaleiga. Ákærði var dæmdur til að endurgreiða oftekna húsaleigu, sbr. 13. gr. laga 39/1943. Þetta ákvæði gildi til 14. maí 1953, eftir þann tíma var ekkert ákvæði í lögum sem bauð endurgreiðslu oftekinnar leigu. Ákærði hélt því allri leigugreiðslu eftir 14. maí 1953, enda var ekki skylt skv. lögum né almennum lagarökum að endurgreiða ofgreidda leigu, enda greiddi leigutakinn leiguna án nokkurs fyrirvara.

G. Ábúðarlög:

G. I. 36. gr. laga 87/1933:

1. **Hrd. 1947, 293** (298, 302). Úteyjarbómur. Jónas Hvannberg gegn Skapta Davíðssyni og Davíð Jóhannessyni. Í sératkvæði í H.R. segir: „Sú verðhækkun (sem skapast af vegalagningu) skapar færi til hækkunar landskuldar samkvæmt 36. gr. laga 87/1933.“
2. **Hrd. 1951, 293.** Lóðarleigusamningur. Kaupfélag Austur-Skagfirðinga gegn Jóni Jónssyni. Í héraði er minnst á 36. gr. í sambandi við stefnu löggjafans varðandi langvarandi lóðarleigusamning. Dæmt í H.R. á grundvelli 2. mgr. 2. gr. laga 75/1917 með lögjöfnun.
3. **Hrd. 1960, 447** (449). Jarðarleiga. Jón Andrésón gegn Guðjóni Ólafssyni. Meiri hluti H.R. taldi að 36. gr. laganna hefði komið til framkvæmdar, sem leyfir með tilteknum skilyrðum hækkun á jarðarafgjaldi. Sératkvæði.

G. II. 36. gr. laga 8/1951:

1. **Hrd. 1960, 447**, sbr. G. I. 3. Sjá ummæli í sératkvæði, bls. 452.

G. III. 36. gr. laga 36/1961:

1. **Hrd. 1980, 1455** (1456). Ábúðarréttur. Sigurbjörn Sigmarsson gegn Svanhildi Sigfús-dóttur o. fl. Vitnað til 36. gr. í dómkröfum aðaláfrýjanda.

H. 2. gr. 2. mgr. laga 75/1917:

1. **Hrd. 1940, 478.** Jón Finnsson o. fl. gegn Verslunarfélagi Steingrímsfjarðar. Talið að krefjast mætti mats á leigunni og 2. gr. 2. mgr. ætti við um lögskipti aðila eftir gildistöku laganna. Önnur niðurstaða í héraði.
2. **Hrd. 1941, 218.** Dómkvaðning matsmanna. Pétur Bóasson f. h. eigenda jarðarinnar Hafnar gegn Indíönu Tynes. Í héraði má finna eftirfarandi orðalag: „með hvorugum þessum leigusamningum er að ræða um útmælingu eftir lögum 75/1917, heldur um frjálsa samninga milli aðilja, frjálsa leigusamninga, sem ekki að lögum er takmarkað samningafrelsi til.“ Hafnað að dómkveðja matsmenn. Úrskurður héraðsdóms var felldur úr gildi í H.R. og héraðsdómara gert að framkvæma dómkvaðningu matsmanna. Í héraði var talið að leigusali ætti enga kröfu til hærri leigu.
3. **Hrd. 1942, 293.** Lóðarleiga. Aðilar: Sjá H. 2. Lög 75/1917 ekki talin eiga við.
4. **Hrd. 1951, 293.** Lóðarleigusamningur. Aðilar: Sjá G. I. 2. Eftir gildistöku laga 75/1917 þótti 2. gr. 2. mgr. eiga við um lögskipti aðilanna, fyrir lögjöfnun.
5. **Hrd. 1958, 346** (349). Lóðarleiga. Lóð undir íbúðarhúsnæði. Sigurður Einarsson gegn Akureyrarkaupstað. 2. gr. 2. mgr. beitt fyrir lögjöfnun. Sératkvæði.
6. **Hrd. 1981, 910** (921). Lóðarleigusamningur. M. Bernharðsson skipasmíðastöð hf. gegn bæjarsjóði Ísafjarðar. Stefnandi tiltekur 2. gr. 2. mgr., en ekki virðist sérstaklega tekin afstaða til þess í niðurstöðum. Sératkvæði.
7. **Hrd. 1981, 928** (934). Lóðarleigusamningur. Niðursuðuverksmiðjan hf. gegn bæjarsjóði Ísafjarðar. Sömu athugasemdir og í H. 6, **ekki** sératkvæði.

8. **Hrd. 1983, 1179.** Lóðarleiga. Gunnar Ólafsson & Co. hf. gegn Vestmannaeyjakaupstað. Skv. meginreglu 2. gr. 2. mgr. laga 75/1917 var eiganda lóðar talið heimilt að krefjast mats á leigugjaldi lóðar þeirrar er í málinu greindi, en leigusamningur átti að gilda um óákveðinn tíma og vera óuppsegjanlegur. Talað um lögjöfnun í héraði.
9. **Hrd. 1984, 49 (55).** Lóðarleiga. Valtýr Guðjónsson gegn Félagi landeigenda Ytri-Njarðvíkurhverfis með Vatnsnesi. Í héraði talið að heimilt væri að endurskoða lóðarleigu á grundvelli mats með lögjöfnun frá 2. gr. 2. mgr. laga 75/1917. Í H.R. var talið að ekki hefði verið fram komið mat, sem á verði byggt það leigugjald sem krafist var í málinu.

I. Lög 39/1922 um lausafjárkaup (kpl.):

I. 1. 5. gr. laga 39/1922:

1. **Hrd. 1941, 30.** Gjald fyrir vörugeymslu. Síldarbræðslan á Norðfirði gegn Verslun Sigfúsar Sveinssonar. Geymslugjald talið ósanngjarnt og ber því að ákveða sanngjarnt gjald, sbr. 5. gr.
2. **Hrd. 1954, 590.** Lausafjárkaup. Fiskur. Fiskimjöl hf. gegn Júpíter hf. Ekki talinn grundvöllur til lækkunar á verði, ekki beint minnst á 5. gr.
3. **Hrd. 1961, 98.** Samningur um smíði á afgreiðsluborðum. Guðm. Guðmundsson og Ólafur Guðmundsson gegn Hjálmari Þorsteinssyni & Co. Ekki í ljós leitt að endurgjald fyrir verkið væri ósanngjarnt.
4. **Hrd. 1961, 261.** Samningur um leigu á einkarétti til grjóttekju og annarra steinefna. Steypumöl hf. gegn Ólafi Jónssyni. Ósannað að endurgjaldið væri ósanngjarnt og með lögjöfnun frá 5. gr. var héraðsdómur staðfestur.
5. **Hrd. 1962, 695.** Skuldamál vegna kaupa á myndamótum. Prentmyndir hf. gegn Alpýðublaðinu. Ekki sannað að afslætti hefði verið lofað né að föst venja væri til þess í slíkum viðskiptum. Ekki beint minnst á 5. gr.
6. **Hrd. 1963, 276.** Leigugjald fyrir dráttarvél. Guðmundur Ingimundarson gegn Edvald B. Malmquist. Ekki talið að leigukrafa væri ósanngjörn, sbr. meginreglu 5. gr. laga nr. 39/1922.
7. **Hrd. 1965, 169 (191).** Aðilar: Sjá A. I. 2. Sala á jörðinni Varmahlíð. Í héraðsdómi segir: „Þá hefur ekki heldur verið sýnt fram á, að umsamið kaupverð hafi verið ósanngjarnt.“ Niðurstöður héraðsdóms staðfestar í H.R.
8. **Hrd. 1965, 813 (815).** Vinnusamningur. Jóhann Guðmundsson gegn Sæmundi Sigurðssyni. Stefnandi taldi kröfu sína ekki ósanngjarna með hliðsjón af 5. gr. Ekki nefnt sérstaklega í niðurstöðum dómsins.
9. **Hrd. 1966, 827.** Skuldamál. Verklaun fyrir innréttingar. Húsgagnavinnustofa Friðriks Þorsteinssonar hf. gegn Sigurgeiri Svanbergssyni. Í H.R. segir: „Samkvæmt meginreglu 5. gr. laga nr. 39/1922 ber aðaláfrýjanda því það gjald fyrir smíðina, sem sanngjarnt má telja.“
10. **Hrd. 1969, 335.** Verksamningur. Hitavirkjun hf. gegn Sigurjóni Guðmundssyni. Krafa gagnáfrýjanda ekki talin ósanngjörn, sbr. grunnrök 5. gr.
11. **Hrd. 1969, 1135.** Útboð. Verksamningur. Þórður Kristjánsson og Þórður Þórðarson gegn Veli hf. Ekki talið að rök hefðu verið leidd að því að verðið væri bersýnilega ósanngjarnt skv. grunnrökum 5. gr.
12. **Hrd. 1970, 354 (362).** Kauptilboð í jörð. Stefnandi taldi að beita ætti meginreglu 5. gr. kpl. Kom ekki til úrlausnar þar sem máli var vísað frá dómi með hliðsjón af 1. mgr. 69. gr. einkamálagaga, staðfest í H.R.
13. **Hrd. 1972, 18.** Samningar. Viðgerð á skilti. Ólafur Guðmundsson vegna verslunarinnar Lundar gegn Gunnari Kristjánssyni vegna Plastsiltagerðarinnar. Í héraðsdómi var viðgerðin ekki talin of dýr og krafa stefnanda um upphæð fyrir viðgerð tekin til greina. Í H.R. var upphæð lækkuð með tilliti til verðs á nýju skilti.

14. **Hrd. 1975, 251** (253). Skuldamál. Skurður og kaup á túnþökum. Ólafur Ólafsson gegn Jóni Pálssyni. Gegn andmælum stefnda var talið ósannað, að samið hefði verið um ákveðið verð, og miðað var við gangverð. Sératkvæði þar sem segir að ósannað sé, að verð sé ósanngjarnt, og því lagt til grundvallar skv. 5. gr. laga nr. 39/1922, sem hér á við fyrir lögjöfnun.
15. **Hrd. 1982, 1192**. Árekstur skipa. Skaðabætur. Vesturröst hf. gegn Fiskmiðlun Suðurnesja hf. Ein af málsástæðum stefnda var byggð á 5. gr. Í héraði sýknað á öðrum grundvelli. Gagnstæð niðurstaða í H.R., en krafa stefnanda tekin til greina, en stefndi mótmælti ekki kröfufjárhæðinni tölulega fyrir Hæstarétti.
16. **Hrd. 1984, 325**. Verklaun. Læknabjónustan sf. gegn borgarstjóranum í Reykjavík f. h. borgarsjóðs. Í sératkvæði í H.R. segir að stefndi hafi ekki sannað, að reikningur sá, sem er grundvöllur stefnukröfu, sé rangur eða ósanngjarn.

I. II. 6. gr. laga 39/1922:

1. **Hrd. 1967, 518**. Skuldamál. Kaup á veiðarfærum. Halldór Jónsson gegn Netagerð Þórðar Eiríkssonar hf. Þar sem stefndi hreyfði engum mótmælum við reikningum stefnanda fyrr en við málhöfðun og telja verður mótbárur hans órökstuddar og ósannaðar, er ekki efni til að taka til greina sýknukröfu hans, sbr. 6. gr. og 52. gr. laga 39/1922, segir í héraðsdómi. Staðfest í H.R.
2. **Hrd. 1967, 942** (949, 950). Verðlagning fisks. Kristján B. Magnússon gegn Ísveri hf. Ekki sannað að höfð hafi verið nógu tímanlega uppi mótmæli gegn hinu umdeilda verði, segir í héraðsdómi. Staðfest í H.R.
3. **Hrd. 1982, 1665**. Lausafjárkaup. Verslunarkaup. Valdimar Jóhannesson og Fanný Jónmundsdóttir gegn Ágústi Fjeldsted f. h. Kig-Ind A/S. Í héraði var talið að mótbára gegn of háu verði hafi verið of seint fram komin skv. 6. gr. Staðfest í H.R. Sératkvæði (varðandi vexti).

J. Lög nr. 60/1972:

J. I. 51. gr. laga 60/1972:

J. II. 54. gr. laga 60/1972:

1. **Hrd. 1973, 505**. Krafa um skiptingu óskiptrar eignar úr félagsbúi fyrrverandi hjóna. Helga Krístrún Þórðardóttir gegn Guðm. Jóni Sigurbjörnssyni. Vísad frá skiptarétti og talið eiga undir bæjarþing, sbr. 79. gr. laga 39/1921, sbr. nú 54. gr. laga 60/1972.
2. **Hrd. 1979, 1369** (1381). Hjón. Lögskilnaðarleyfi. Búskipti við skilnað. Ómar Egilsson gegn Katrínu Indíönu Valentínusdóttur. Í héraðsdómi er minnst á að Ó. E. hefði haft tækifæri til þess að reyna að knýja fram endurupptöku búskipta, hefði hann talið þau ósanngjörn, skv. 54. gr., í stað þess að bera fyrir sig brottfall skilnaðarleyfis sökum sambúðar.
3. **Hrd. 1980, 1451**. Skipti á félagsbúi. Sigríður Magnúsdóttir gegn Ormari Þorgrímssyni og skiptaráðandanum í Árnassýslu. Sóknaraðili taldi samkomulag um skipti ósanngjörn og þar af leiðandi ekki bindandi, sbr. 46. og 54. gr. laga 60/1972. Talið að samkomulag hafi orðið um skilnaðarskilmála og að mál ætti undir aukadómþing Árnassýslu og vísad frá skiptarétti Árnassýslu. Svipuð niðurstaða í H.R. (En sjá Hrd. 1980, 943.)
4. **Hrd. 1983, 89**. Fjárskipti hjóna við lögskilnað. Sigrún Jónsdóttir gegn Stefáni Jóhannssyni. Talið ósannað að samningurinn væri bersýnilega ósanngjarn þannig að ógilda beri samkomulag um fjárskiptin með aðstoð í 1. mgr. 54. gr. laga 60/1972. Sjá A. V. 39.

5. **Hrd. 1983, 1967.** Hjón, búskipti við skilnað. Ragnheiður Stefánsdóttir gegn Bjarna Helgasyni. Talið bersýnilega ósanngjarnt að skipta búi eftir helmingaskiptareglunni og skyldu búskiptin fara eftir ákvæðum 57. gr., sbr. 27. gr. laga 60/1972. (Á ekki beinlínis undir 54. gr.) Sératkvæði.
6. **Hrd. 1984, 133.** Hjón. Búskipti. Samningur um eignaskipti. Erla Þorsteinsdóttir gegn Elliða N. Guðjónssyni. Í H.R. segir m. a. eftirfarandi: „Samningur málsaðilja um eignaskipti verður hvorki talinn hafa verið bersýnilega ósanngjarn, þannig að hann verði með dómi lýstur óskuldbindandi samkvæmt heimild í 1. mgr. 54. gr. laga nr. 60/1972, né heldur verður hann metinn ógildur vegna efnis síns og aðdraganda með stoð í almennum reglum um fjármunaréttarsamninga.“

K. Brostnar forsendur:

1. **Hrd. 1928, 740.** Krafa um afhendingu hlutabréfa. Draupnir hf. gegn Kristmanni Porkelssyni. Stefndi bar fyrir sig brostnar forsendur þar sem hann taldi að vegna skilyrða, sem sett voru fyrir sölu hlutabréfanna, hefði hann átt að fá svar við því, hvort skilyrðin yrðu samþykkt innan hæfilegs tíma. H.R. taldi samþykki á sölutilboði of seint fram komið skv. almennum viðskiptareglum.
2. **Hrd. 1930, 183.** Brunaiðgjald. Brunabótafélag Íslands hf. gegn Guðmundi Björnssyni. Í héraðsdómi er að finna eftirfarandi orðalag: „... þá hafi það engin áhrif haft á gildi loforðs stefnanda (BÍ), þó það hafi verið byggt á framangreindum forsendum og þær brugðist“. Sökum þess að G. B. var ekki vitanlega ljóst að forsendurnar væru ákvörðunarástæða. Önnur niðurstaða í H.R.
3. **Hrd. 1938, 36.** Uppsögn vinnusamnings. Skaðabætur. Strætisvagnar Reykjavíkur hf. gegn Sigurbergi Elíssyni. Stefndi taldi óheimilt að segja sér upp án sakar þar sem það hafi m. a. verið ákvörðunarástæða hjá sér þegar hann gerðist hluthafi í Strætisvögnum Reykjavíkur hf. að hann fengi atvinnu þar sem bifreiðastjóri. Ekki var fallist á þessa málsástæðu.
4. **Hrd. 1938, 565 (568).** Greiðsla fjárframlags til sjúkrahúss. Sýslunefnd Eyjafjarðarsýslu gegn Sjúkrahúsinu „I. Gudmanns Minde“. Stefnandi talinn laus við skuldbindingu sína þar sem veruleg forsenda hafi brostið fyrir greiðslu framlags til sjúkrahússins.
5. **Hrd. 1941, 154.** Húsakaup. Krafa um riftun. Eyþór Árnason gegn Páli Magnússyni. H.R.: „Svo er ekki heldur neitt komið upp í málinu, er sýni það, að stefndi hafi mátt sjá það, að áfrýjanda væri það forsenda fyrir kaupunum, að hann kæmi verðmætum þessum út fyrir nokkurt ákveðið lágmarksverð“.
6. **Hrd. 1947, 293 (302).** Úteyjarðómur. Gildi byggingarbréfs og samnings varðandi fasteign. Aðilar: Sjá A. III. 2. Ein af málsástæðum stefnanda var að allar aðstæður væru svo breyttar að það varði riftun samningsins. Samningurinn var talinn ógildur vegna annarra atvika, en ekki á grundvelli þessarar málsástæðu. Sératkvæði.
7. **Hrd. 1955, 691 (693, 697).** Grunnleigusamningur. Lóðarleiga. Ólafur Magnússon gegn Guðrúnu Ólafsson. Breytingar á lögum um fasteignamat voru taldar breyta samningi aðila svo mikið að forsendur leigugjaldsákvæðis hans voru taldar brostnar. Sératkvæði.
8. **Hrd. 1964, 900.** Bifreiðasala. Víxlar. Rolf Johansen gegn Gísla Júlíussyni. Í H.R. segir: „Stefndi tók við víxlum ... á þeirri forsendu, að þeir fengjust greiddir ... Þar sem þeir voru eigi greiddir ... varð hið fyrra skuldasamband aftur virkt.“
9. **Hrd. 1965, 314.** Innistæðulaus tékki. Í H.R. segir: „... var viðtaka tékkans reist á þeirri augljósu forsendu, að innistæða væri fyrir honum í sparisjóðnum.“

10. **Hrd. 1972, 175** (189). Undirritun sjálfsskuldarábyrgðar. Gunnþór Björnsson gegn Bóksalafélagi Íslands. Í niðurstöðu héraðsdóms segir m. a.: „enda er ósannað að fyrirvarsmönnum stefnanda hafi þá verið gert ljóst, að undirritun stefnda væri fortakslaust því skilyrði bundin, að fleiri stjórnarmenn aðalskuldara undirrituðu yfirlýsinguna.“ Staðfest í H.R.
11. **Hrd. 1979, 1142**. Lausafjárkaup (síldarnót). Hákon Árnason f. h. Nichimen Co. Ltd. gegn Jóhanni Antoníussyni og Sverri Júlíussyni persónulega og f. h. Hilmis hf. Í héraði var talið að þó bankaábyrgð hefði ekki fengist væru kaupin bindandi, enda enginn fyrirvari gerður um það að samningar væru ógildir eða kaupin féllu niður ef ekki fengist bankaábyrgð. Staðfest í H.R. Sératkvæði (varðandi vexti).
12. **Hrd. 1979, 1369** (1372). Hjón. Lögskilnaðarleyfi. Búskipti vegna skilnaðar. Ómar Egilsson gegn Katrínu Indíönu Valentínusdóttur. Grundvöllur skilnaðarsamnings, hvað varðar fjárskipti, var talinn brostinn vegna sambúðar aðila, sbr. 33. gr. laga 60/1972.
13. **Hrd. 1980, 1291** (1316). Tilboð. Kjartan Jónsson gegn Veidifélagi Þverár. Í héraði var ekki fallist á það, að veidifélaginu hafi átt að vera ljósar þær forsendur sem K. taldi vera fyrir því að tilboð hans í veiðirétt yrði tekið til greina.
14. **Hrd. 1981, 1323**. Veðsetning. Forsendur. Alexander Sigurðsson gegn Landsbanka Íslands. Talið að veðsetning húseignar fyrir vaxtaaukalaní stæði þótt það hefði verið notað til að greiða gjaldfallnar skuldir, en rann ekki til lántaka sem reiðufé. Ósannað að greiðsla lánsfjárins í reiðufé hefði verið forsenda A. S. fyrir veðsetningu á húseign sinni.
15. **Hrd. 1982, 613** (615). Gjafabréf. Alviðra. Ekki fallist á þau rök áfrýjanda að veigamiklar forsendur fyrir gjöf hans hafi brostið. Sératkvæði (622). Í héraði bls. 655.
16. **Hrd. 1982, 1306**. Bifreiðasala. Skarphéðinn Einarsson gegn Hafsteini Heiðari Haukssyni o. fl. f. h. Bílasölnunnar Brautar sf. Í dómi H.R. segir: „Það er forsenda samnings aðaláfrýjanda og Bílasölnunnar Brautar sf., að aðaláfrýjandi fengi það fé, sem greitt var fyrir bifreið hans...“
17. **Hrd. 1983, 2134** (2142). Hjón. Búskipti. Kaupmáli. Sóknaraðili taldi að ógildi kaupmálans ætti við stað í reglum um brostnar forsendur, bls. 2142. Ekki virðist beint tekin afstaða til þess í niðurstöðum héraðsdóms né H.R., heldur er fremur um að ræða það álitaefni, hvort um rangar forsendur væri að ræða, sbr. bls. 2135: „Eigi girðir það fyrir ...“ og bls. 2147.
18. **Hrd. 1984, 56** (58). Fasteignakaup. Engilbert Hannesson gegn Valborgu Eby Þorvaldsdóttur og Péttri Þorvaldssyni. Ekki fallist á þá málsástæðu, að gerð skiptagernings hefði verið veruleg forsenda fyrir gildi samkomulags aðila þannig að brostin sé forsenda fyrir samkomulaginu. Ekki málsástæða fyrir H.R.
19. **Hrd. 1984, 165** (171). Hjón. Kaupmáli. Skipti. Kristinn Grétar Jónsson gegn Sonju Hennýju Jónsdóttur. Ekki fallist á það, að forsendur væru brostnar fyrir gerð kaupmála. Staðfest í H.R.

L. Nokkrir dómur er varða rangar forsendur:

1. Hrd. 1928, 400.
2. Hrd. 1932, 647.
3. Hrd. 1941, 210.
4. Hrd. 1947, 293 (295).
5. Hrd. 1947, 535.
6. Hrd. 1969, 188 (203–4).
7. Hrd. 1970, 884 (890).
8. Hrd. 1981, 1325.
9. Hrd. 1984, 2134 (2135, 2147).